

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

«Παιδευτική και παιδαγωγική η σημασία του σύνολου έργου του Μίκη Θεοδωράκη»

Κυρίες και κύριοι,

Θα αρχίσω την ομιλία ανατρέχοντας στις παιδικές μου μνήμες, στην ηλικία όπου το μυθοπλαστικό στοιχείο συνέχεται με τις πληροφορίες που εκπλήττουν το παιδικό μυαλό και δένουν τις αναμνήσεις, συνθέτοντας τον προσωπικό ιστορικό καμβά του καθενός μας με τα πρόσωπα και τη σημασία τους στις ιστορικές περιόδους.

Ο παππούς μου Ευτύχης Παλλήκαρης , αναδείχθηκε σύμβολο ηρωικό στα μάτια μου, μέσα από τις οικογενειακές μου καταβολές , μετά από εξορίες και φυλακίσεις για την δημοκρατία και την εν ψυχρώ δολοφονία του το 1947 στην Πλατεία της Χαλέπας.

Η απαθανάτισή του μ' έκανε να αναγνωρίζω πατριωτικά στοιχεία στα πρόσωπα των άλλων και συνειρμικά ξαναφέρνω στο μυαλό μου την εικόνα , στο λιμάνι των Χανίων, χαράματα, πριν από 45 χρόνια, όπου αντίκρισα μια ψηλόλιγνη φιγούρα που περιδιάβαζε στην προβλήτα και κοίταζε τις βάρκες και τα καΐκια που ήταν δεμένα στο μόλο.

Με πλησίασε και με ρώτησε ποιο είναι το όνομα της διπλανής βάρκας, η οποία ήταν ακουμπισμένη στη δική μας. «Μαργαρίτα», του είπα. Ακόμη και σήμερα σε ώρες περισυλλογής αναρωτιέμαι ποια γνώση και ποιο δασκάλεμα από τις συζητήσεις που γίνονταν στα Χανιά για τα ηρωικά πρόσωπα της εποχής ή και ο απόηχος του τραγουδίσματος της *Μαργαρίτας-Μαργαρώ* με έκανε να ταυτίσω την ψηλόλιγνη, επιβλητική φιγούρα και τη μορφή του προσώπου που με πλησίασε και μου μίλησε εκείνο το ξημέρωμα, με το όνομα του Μιχάλη Θεοδωράκη, δηλαδή του Μίκη Θεοδωράκη.

Κυρίες και Κύριοι

Τύχη αγαθή εφέτος, η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Κρήτης, να αποφασίσει ομόφωνα την ανακήρυξη του Μίκη Θεοδωράκη, σε επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του.

Η απόφαση της Συγκλήτου αναφέρει μεταξύ άλλων **ότι στο πρόσωπο του Μίκη θέλουμε να τιμήσουμε τον πολυτάλαντο δημιουργό στο χώρο της Τέχνης, τον πολύπαθο αγωνιστή της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, τον υπέρμαχο της ενωτικής δύναμης του πολιτισμού, τον Κρητικό, τον Έλληνα και τον πολίτη του κόσμου κ. Μίκη Θεοδωράκη. Θεωρούμε ότι ο κ. Μίκης Θεοδωράκης είναι ένα ζωντανό παράδειγμα δημιουργικότητας, ανθρωπιάς και αξιοπρέπειας για τις νέες γενιές και τις γενιές των αιώνων που έρχονται.**

Στη συνέχεια, όμως, της βιοματικής μου προσέγγισης στον άνθρωπο και στο έργο του, και προεκτείνοντας το σκεπτικό της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Κρήτης, θέλω να φωτίσω την πτυχή από το σύνολο έργο του Μίκη Θεοδωράκη, που αφορά στην παιδευτική και παιδαγωγική σημασία του, εκτός και εντός της Ακαδημαϊκής κοινότητας.

Θεωρώ καθήκον μου να στρέψω προς αυτή την κατεύθυνση τους θνητούς μου λόγους, γιατί τα τελευταία χρόνια αναζητούμε τρόπο δημιουργίας για το κοινό σχολείο παιδείας της Ελλάδος, για το οποίο αγωνίστηκε και ο Μίκης Θεοδωράκης. Και λέγοντας τελευταία χρόνια, εννοώ τα τελευταία εκατό χρόνια.

Κυρίες και κύριοι,

Έχω την υψηλή τιμή αυτή τη στιγμή να ομιλώ ενώπιον του Μίκη Θεοδωράκη , **εκεί όπου φέγγει αθάνατη η δημιουργία.**

Αισθάνομαι δέος, διότι εκπροσωπώ το ανώτατο Πνευματικό Ίδρυμα της Κρήτης, το Πανεπιστήμιο της και καλούμαι να απαθανατίσω παιδευτικά και παιδαγωγικά στοιχεία της ζωής του, που κινούνται μεταξύ πραγματικότητας και μύθου.

Δεν ξέρω, παρά την ηλικία μου, πότε η επιστημονική παρατήρηση σε τέτοιες προκλήσεις είναι επαρκές εργαλείο, για να καταδείξει κανείς την εκκωφαντική διάσταση που λαμβάνει ο πνευματικός συμπαντικός ήχος, που παράγεται από την πάλμωση, όταν προσωπικότητα και έργο σαν αυτό του Μίκη Θεοδωράκη, συγκρούονται με **αδρανείς κοινωνικές αξίες.**

Κυρίες και κύριοι,

Για λόγους που αφορούν στην οικονομία του χρόνου που απαιτεί η ομιλία μου, δεν αναφέρομαι λεπτομερώς στο μουσικό και συγγραφικό έργο του Μίκη Θεοδωράκη. **Αποτελεί ομολογία αυθεντική και πανσέληνη, πραγματεία διδακτικού χαρακτήρα και ύμνο προς τις πανανθρώπινες αξίες, όπως επίσης και τα βιωματικά παιδευτικά στοιχεία της καθημερινότητάς του, εμπειρία του άρρητου, συγκεκριμένες προσδοκίες και κατακτήσεις, από παραιτήσεις επώδυνες, καθορίζοντας έτσι αιώνια την συνέχεια μιας σταθερής ακολουθίας στην ανθρώπινη αξία.**

Κυρίες και Κύριοι

Θα σας πω όμως, ότι η σημερινή αναζήτηση στη μεγαλύτερη διαδικτυακή μηχανή αναζητήσεων, αποδίδει 23.900 (είκοσι τρεις χιλιάδες εννιακόσια) αποτελέσματα, με βάση την ελληνική γραφή του ονόματός του και 131.000 (εκατόν τριάντα μία χιλιάδες) αποτελέσματα με βάση τη λατινική γραφή του.

Αυτό και μόνο αρκεί για να καταδείξει σε τρέχοντες όρους, την ιστορική αποτύπωση του πολυκύμαντου παιδευτικού, πνευματικού, πολιτικού και φιλοσοφικού βίου και έργου του Μίκη Θεοδωράκη.

Διαπιστώνω ότι, το ιδιοφυές στη συνολική πορεία της ζωής του Μίκη Θεοδωράκη, είναι η αυθόρμητη ενέργεια να προσαρμόσει τον εαυτό του προς τον εξωτερικό κόσμο, για να αποκτήσει και ο ίδιος θέση μέσα στη γύρω του ζωή.

Δαπανά τη μεγάλη ψυχή του με χειρονομίες μικρές, ευεργετώντας σχεδόν ανώνυμα όπως το φως, ο ύπνος, ο αέρας.

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι ταυτόχρονα και θεατής και θεατρίνος. «**Παίζει τη μουσική του**» και παράλληλα την ενθέτει στο παιχνίδι της επικαιρότητας καθοριστικά και αυτόματα εξυψώνεται σε δραματικό παράγοντα του πολιτικού σκηνικού.

Από τη μίξη αυτή, παράγει αξίες τις οποίες με δημιουργική οικείωση ανασυνθέτει, για να τις επαναφέρει σε νέες μορφές στο αέναο παιχνίδι της επικοινωνίας του με το συλλογικό γίγνεσθαι , από το οποίο συνέχεια αντλεί στοιχεία, για να εκφράσει κάθε φορά την πολιτική του σκέψη και να διδάξει **τους εγγύς και τους μακρान , πως η υψίστη αποστολή ήταν πάντα το όραμα και όχι το πρόγραμμα** .

Πάντα σκεπτόμουν ότι είναι ανάγκη η μουσική του Μίκη Θεοδωράκη να λειτουργεί καθοδηγητικά για τα πλήθη, όπως και η αυτοέκφραση του να κορυφώνεται μέσα από μουσική , που έχει κεντρικό άξονα το τραγούδι.

Ο Μίκης ανακάλυψε μέσα από τους αγώνες του ότι , η φύση του κάθε τραγουδιού καθορίζεται από τη μορφή της μουσικής ανάγκης κάθε ανθρώπου και ανταποκρίθηκε συνθέτοντας, παίζοντας και τραγουδώντας σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης.

Τραγουδά , ψυχή κυμαινόμενη ο Μίκης Θεοδωράκης, κατακτά την οικουμένη, την διαπαιδαγωγεί και έτσι κατακτά την αίσθηση του χώρου. Γνωρίζουμε ότι η αίσθηση του χώρου, σε προσωπικό επίπεδο, συντίθεται από κινητικές έννοιες οι οποίες ανιχνεύονται στην έκφραση του τραγουδιού και συνδέονται με τα νοήματα του ποιητικού λόγου , αποτελώντας έκφραση υψηλότατης συναισθηματικής αξίας, χαρακτηριστικό υλικό της πρωτογενούς δόμησης της προσωπικότητας του Μίκη .

Η παραπάνω διαπίστωση εξηγεί τη στάση που κράτησε ο Μίκης Θεοδωράκης και η οποία τον βοήθησε όχι μόνο να επιβιώσει από τις αντιφάσεις του καθημερινού πολιτικού βίου, αλλά να παράγει πρωτογενή σκέψη και με το έργο του να διαπαιδαγωγήσει ετερόκλητες πολιτιστικές ομάδες, να αυτονομηθεί στον χρόνο και στο χώρο, να γίνει συνέχεια του αρχαίου Ελληνικού τρόπου σκέψης, δηλαδή μια συνολική εικόνα του κόσμου, του ανθρώπου και του **ανθρωπεύεσθαι**.

Κυρίες και Κύριοι , Αγαπητοί μου συμπολίτες

Το επόμενο βήμα θα το αφιερώσω στο ηρωικό στοιχείο που συνέχει το έργο και τη ζωή του Μίκη Θεοδωράκη, που προκύπτει ως αντίφαση λογική: σε μια πραγματικότητα που ζητά την υψηλότερη διανοητική συγκέντρωση , για τη σύλληψη και δημιουργία κατ' επέκταση του πολυσχιδούς έργου η έκθεση της ζωής του δημιουργού σε παντοειδείς κινδύνους, αντιστρατεύεται αυτή καθαυτή τη δημιουργικότητα.

Μόνο στην αντίληψη της συγκρότησης της Ελληνικής τραγικής σκέψης υπηρετείται αυτή η λογική ασυμβατότητα και ο Μίκης έμπλεος φόβου και πάθους , απελευθερώνει τους γύρω του και απελευθερώνεται μέσα στο δημιουργικό του γίνεσθαι.

Άλλωστε πώς αλλιώς να ψηλαφήσεις την σάρκα της ουτοπίας;

Η τελεολογική προσέγγιση από τον ομιλούντα αφορά , στη σημασία της αναδοχής από την Ακαδημαϊκή μας κοινότητα και την ένθεση στις τάξεις της του έργου του Μίκη Θεοδωράκη, ως έργο που διέπεται από τυπικά Ακαδημαϊκά κριτήρια και ως τέτοιο, συμβάλλει στην πρόοδο του πνεύματος, μέσα από τις επιστήμες: της τέχνης της μουσικής, της αισθητικής της μουσικής, της παιδαγωγικής της μουσικής.

Η αποδοχή του λειτουργικού βιωματικού χαρακτήρα της μουσικής του από το οικουμενικό ακροατήριο, αποτελεί συνειδητή επιδίωξη του Μίκη Θεοδωράκη, γι' αυτό τελετουργεί, προβάλλοντας διαχρονικά ιδεώδη, ανθρωπιστικές αξίες και έτσι, συνταυτίζεται με το **ηθικώς δέον** της Ακαδημαϊκής σκέψης.

Κυρίες και Κύριοι

Με την αναγόρευση του Μίκη Θεοδωράκη σε **Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, το Πανεπιστήμιο Κρήτης**, ως συνέχεια των αγώνων και των θυσιών των Κρητών και παραγωγή της μεγάλης πνευματικής κληρονομιάς του Θεοτοκόπουλου, του Καζαντζάκη, του Πρεβελάκη, αναδεικνύει ως παρακαταθήκη πνευματικής ουσίας, τη σύζευξη του βιωματικού, ανθρωπιστικού έργου, με την επιστημολογική παρατήρηση και έρευνα.

Διότι το σώμα του έργου του Μίκη Θεοδωράκη αποτελεί πολύτιμο πρωτογενές υλικό, μνημείο για την ανθρωπότητα.

Η χωροχρονική του αφετηρία το συνδέει με την Κρήτη, την Ελλάδα, την οικουμένη και το διαχέει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Επιστημονικής κοινότητας, η οποία θα οικειωθεί δημιουργικά την πνευματικότητά του.

Η επικαιρότητα, μου επιβάλλει να ολοκληρώσω αυτή τη θέση, με πρόσφατο παράδειγμα, από τις τελευταίες Πανελλαδικές εξετάσεις του Υπουργείου Παιδείας, όπου οι μαθητές κλήθηκαν να διατυπώσουν τις σκέψεις τους,

με αφορμή κείμενο του Μίκη Θεοδωράκη, υπό τον τίτλο: *Μια σκέψη για τον 21^ο αιώνα.*

Μίκη Θεοδωράκη,

Περιποιεί μεγάλη τιμή στο **Πανεπιστήμιο Κρήτης**, η αποδοχή της αναγόρευσης Σου, σε **Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής του Σχολής,**

Μίκη,

**Δέξου απ' το δικό μας ήλιο
λίγα γιασεμιά
και ξαναμοίρασε αντίδωρο.
Στείλε πάλι τον Αρχάγγελο
να ταραξεί τα νερά
με βασιλικό τα μέτωπα να μας ραντίσει
κι από τα λιθάρια θα ξεπεταχτούν παιδιά
η γενιά που θα Σε λειτουργήσει.**

Μιχαήλ, Μίκη Θεοδωράκη,

**Σβήσε το δικό μας Νυν και κράτησε
μόνο το δικό Σου Αεί**

Γιάννης Παλλήκαρης

Χανιά 1 Αυγούστου 2005* Αποσπάσματα
ποίησης Στ.Στ.Χαρκιανάκης

Μίκης Θεοδωράκης: Το συν- του συνάδειν

Γιάννης Κουγιουμουτζάκης
Καθηγητής Ψυχολογίας
Πρόεδρος Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών
της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης

Αγαπητέ κύριε Μίκη Θεοδωράκη

Κυρίες και Κύριοι

Το 1996, το Πανεπιστήμιο Κρήτης επί Πρυτανείας του Καθηγητή κ. Γιώργου Γραμματικάκη τίμησε τον κύριο Μίκη Θεοδωράκη με το χρυσό μετάλλιο. Το 2005, επί Πρυτανείας του Καθηγητή κ. Γιάννη Παλλήκαρη το Πανεπιστήμιο Κρήτης του απονέμει την ύψιστη τιμή του, αναγορεύοντάς τον Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Η πρόταση της αναγόρευσης έγινε στη Σύγκλητο από τον κύριο Πρύτανη. Το Τμήμα μας ανέλαβε την τεκμηρίωση της πρότασης, την οποία η επόμενη Σύγκλητος ψήφισε ομόφωνα. Εκ μέρους του Τμήματός μας η πρόταση υπογράφεται από τον ομιλητή και το συνάδελφο Αναπληρωτή Καθηγητή Κοινωνικής Ανθρωπολογίας κύριο Γιώργο Νικολακάκη.

Σε λίγο ο κύριος Μίκης Θεοδωράκης θα είναι ο έκτος Επίτιμος Διδάκτορας του Τμήματός μας. Οι υπόλοιποι πέντε είναι:

- ο **Κορνήλιος Καστοριάδης**, Φιλόσοφος, Διευθυντής Σπουδών στην Σχολή Ανώτατων Σπουδών στις Κοινωνικές Επιστήμες, στο Παρίσι,
- ο **Κώστας Αξελός**, Φιλόσοφος, Καθηγητής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων (Σορβόνη),
- η **Ιωάννα Κουτσουράδη**, Καθηγήτρια Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Άγκυρας,
- ο **Λάμπρος Κουλουμπαρίσης**, Καθηγητής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών, και
- ο **Jerome Bruner**, Καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Harvard.

Στους καιρούς της σύγχρονης κατακερματισμένης επιστήμης και γνώσης, το Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών εξακολουθεί να λειτουργεί ως ένα από τα λίγα πολυ-επιστημονικά Τμήματα της χώρας. Στο Τμήμα μας οι διδάσκοντες προσπαθούμε να ανταποκριθούμε στην πρόκληση της *διεπιστημονικότητας*, ειδικά

μέσα από τη Φιλοσοφία, την Ψυχολογία, την Κοινωνιολογία, την Ανθρωπολογία και την Παιδαγωγική. Συζητούμε με τους φοιτητές μας την ιδέα ότι στην επιστήμη δεν υπάρχει ένας μόνο Όλυμπος από όπου θα μπορούσαμε να δούμε, να στοχαστούμε, να ερευνήσουμε και να κατανοήσουμε ένα θέμα – τους προκαλούμε να σκεφτούν κριτικά μέσα από δύο, τρεις ή και παραπάνω προοπτικές. Μέσα από αυτή τη *διεπιστημονική προοπτική* θεωρούμε ότι πρέπει να μελετηθεί ακόμη πιο συστηματικά το πολυδύναμο έργο του τιμωμένου μας.

Στο τριήμερο διεθνές επιστημονικό συνέδριο που διοργάνωσε με επιτυχία η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, την οποία συγχαίρουμε δημόσια, ειπώθηκαν τόσα ενδιαφέροντα πράγματα για τον τιμώμενο, που ό,τι τώρα και να πούμε, θα φαίνεται εκ του περισσού. Γι' αυτό ο λόγος μου για τη ζωή και το έργο του θα είναι, από χρονική αναγκαιότητα, συνοπτικός, αλλά τόσος όσο χρειάζεται για να ωθήσει κυρίως τους νέους ανθρώπους και τους φοιτητές μας, που με χαρά είδα στο ακροατήριο, να μελετήσουν, να ακούσουν, να νιώσουν, να στοχαστούν πάνω στη ζωή, τη δράση και το έργο του τιμωμένου.

Σύντομο βιογραφικό

Ο τιμώμενος γεννήθηκε στη Χίο το 1925. Η καταγωγή της μητέρας του Ασπασίας Πουλάκη ήταν από τον Τσεσμέ της Μικράς Ασίας και του πατέρα του Γεώργιου Θεοδωράκη από το Γαλατά των Χανίων Κρήτης. Ο πατέρας του, δικηγόρος και ανώτατος κρατικός υπάλληλος, υπέστη πολλές μεταθέσεις και διώξεις, γιατί ήταν βενιζελικός.

Φανταστείτε ένα πολύ ατίθασο αγόρι να ζει μέχρι και την εφηβεία του μια νομαδική ζωή σε εννιά πόλεις της επαρχιακής κυρίως Ελλάδας - Χίος, Μυτιλήνη, Σύρος, Αθήνα, Γιάννενα, Κεφαλονιά, Πάτρα, Πύργος, Τρίπολη. Κρατείστε παρακαλώ αυτήν την παρατήρηση για τη νομαδική ζωή και την εξ αρχής περιπλάνηση. Ως νήπιο νόμιζε ότι μπορούσε να γίνει πουλί. Μια φορά πήρε φόρα για να πετάξει, πήδησε σε ένα τοίχο κι έσπασε το χέρι του. Αργότερα πήρε φόρα, άπλωσε τα χέρια του εκτίναξε ένα βασανισμένο λαό στην αξιοπρέπεια. Στα πέντε του χρόνια ενοχλήθηκε από το ρυθμό κίνησης ενός άλλου παιδιού, το οποίο όταν έτρεχε, αλλού κατευθύνονταν τα πόδια του και αλλού το κεφάλι του. Μη αντέχοντας αυτή τη *δυσαρμονία* ο πεντάχρονος Μίκης του έσπασε το κεφάλι. Γι' αυτό το άδικα σπασμένο κεφάλι ο τιμώμενος μας λέει: «*Αλλά είχα κι ένα δίκιο! Δεν μπορούσε να κουνάει το κεφάλι του σε διαφορετικό ρυθμό από το σώμα του!*». Λίγο αργότερα έγραψε για το *Νόμο της Συμπαντικής Αρμονίας*. Στην εφηβεία του, με ύψος 1,95, ένιωθε ντροπή που

τον κοίταζαν όλοι, γι' αυτό κλείστηκε στο δωμάτιό του. Στη μοναξιά ανακάλυψε τη μουσική κι άρχισε να συνθέτει. Εκείνα τα χρόνια ανακαλύπτει το Χριστιανισμό και το Μαρξισμό. Αναστατώνεται. Θέλει να συν-θέσει το «αγαπάτε αλλήλους» με το Μαρξισμό. Κι έρχεται αυτή η εφηβική, φαινομενικά υποκειμενική, σύλληψη του *Νόμου της Συμπαντικής Αρμονίας*, ως στήριγμα και ως σύνθεση συνοχής. Πρόκειται για μια θεωρία του τιμωμένου, η οποία ξεκίνησε από μια σκέψη του Κωστή Παλαμά, που υποστήριζε ότι ο *ρυθμός* στην ποίηση συμβολίζει το ρυθμό που κυβερνά το Σύμπαν –ως έφηβος, ο τιμώμενός μας πρόσθεσε ότι και η *αρμονία* στη μουσική συμβολίζει τη Συμπαντική Αρμονία, το κέντρο της οποίας σαγηνεύει την ύπαρξή μας, μας έλκει, τουλάχιστον έλκει μέχρι και σήμερα τον κύριο Θεοδωράκη. Μήπως έλκει και άλλους, άλλους που δεν τους βάζει ο νους του κι ο νους μας; Κρατείστε το ερώτημα. Κάποια στιγμή πριν κλείσει το 2005 μπορεί να ακούσετε ότι δεν πρόκειται για μια απλή, εφηβική σύλληψη.

Το 1943 τον συλλαμβάνουν και τον βασανίζουν οι Ιταλοί στην Τρίπολη. Διαφεύγει στην Αθήνα, αρχίζει να σπουδάζει στη Νομική, αλλά τον κλέβει η Μουσική. Οργανώνεται στο ΕΑΜ. Σπουδάζει στο Ωδείο Αθηνών με τον Φιλοκτήτη Οικονομίδη. Είναι πολύ ερωτευμένος με τη σύντροφο της ζωής του, τότε φοιτήτρια Ιατρικής, κυρία Μυρτώ Αλτινογλου και αργότερα σύζυγο και μητέρα των δύο παιδιών τους. Πόσα, αλήθεια, οφείλει η Ελλάδα στη σεμνή αγωνίστρια, επιστήμονα, σύντροφο του τιμωμένου κυρία Μυρτώ Αλτινογλου-Θεοδωράκη και στα δυο ταλαιπωρημένα, αλλά θαρραλέα, ευαίσθητα παιδιά τους, τη Μαργαρίτα και τον Γιώργο;

Φανταστείτε, λοιπόν, τον τιμώμενο τις δεκαετίες του 1940 και του 1950 οργανωμένο στην Αριστερά, να μάχεται εναντίον των Γερμανών, να φυλακίζεται, να αντιδρά στη μετακατοχική παρέμβαση των Άγγλων στα πολιτικά πράγματα της χώρας, να κακοποιείται μέσα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, να τραυματίζεται πολύ άσχημα στα Δεκεμβριανά, να ζει το κνηνητό των αριστερών του εμφύλιου σπαραγμού. Για να μη σταματήσει η οικογενειακή παράδοση της νομαδικής ζωής, ζει κνηνημένος σε πολλά προάστια των Αθηνών, εξορίζεται στην Ικαρία και στη συνέχεια στη Μακρόνησο. Ζει ως πολίτης δεύτερης κατηγορίας μια απάνθρωπη στρατιωτική θητεία στην Αλεξανδρούπολη. Αργότερα έμεινε για λίγο στην Κρήτη, στο Γαλατά Χανίων, όπου ήρθε σε επαφή με τα έθιμα και τη μουσική του νησιού. Οι διακοπόμενες μουσικές σπουδές του τελειώνουν το 1950. Από το 1954 μέχρι το 1959 σπουδάζει μαζί με τη γυναίκα του στο Παρίσι. Εγγράφεται στο Conservatoire και

παρακολουθεί μαθήματα μουσικής ανάλυσης με τον Messiaen και διεύθυνση ορχήστρας με τον Bigot. Μελετά τη θεωρία των τετράχορδων, βραβεύεται στο Φεστιβάλ Νέων Συνθετών της Μόσχας με πρόεδρο τον Σουστακόβιτς, γράφει κλασική μουσική, βραβεύεται το 1959 ως ο καλύτερος συνθέτης της χρονιάς με το αμερικάνικο βραβείο Copley Music Prize, και αντί να ενδώσει σε μια πολλά υποσχόμενη σταδιοδρομία ως συνθέτης κλασικής μουσικής στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, αυτός επιστρέφει στην Ελλάδα

Φανταστείτε τον τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 στη διχασμένη από τον εμφύλιο πατρίδα να επιθυμεί να συνδράμει στην ενότητα των Ελλήνων. Το 1963, μετά τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη, ηγείται της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη και εκλέγεται βουλευτής της ΕΔΑ. Για να μη χαθεί η παράδοση της νομαδικής ζωής όργωσε, αναστατώνοντας πολιτισμικά, πολιτικά και ενωτικά όλες τις πόλεις της Ελλάδας. Το καλοκαίρι του 1966 προβλέπει την επικείμενη δικτατορία.

Φανταστείτε τον τα χρόνια της δικτατορίας, πριν συλληφθεί, να κάνει πρώτος έκκληση σε όλους τους δημοκράτες να αντισταθούν στη χούντα. Περνά στην παρανομία και με τους συντρόφους του ιδρύουν, επτά μέρες μετά το πραξικόπημα, το Πατριωτικό Μέτωπο. Δύο ημέρες μετά την κατάλυση της Δημοκρατίας, η χούντα του 1967 διαλύει τη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη και έχοντας επίγνωση της τεράστιας επιρροής του στους Έλληνες, απαγορεύει *ονομαστικά* την ανατύπωση, την εκτέλεση και το άκουσμα των έργων του στην ελληνική επικράτεια - πράγματι, πρόκειται για μια παγκόσμια πρωτοτυπία, ενδεικτική του πόσο ο τιμώμενός μας απειλούσε τους στρατοκράτες. Με τη σύλληψή του τον Αύγουστο του 1967 συνεχίζει την οικογενειακή παράδοση της νομαδικής ζωής, πού αλλού, στις φυλακές - ασφάλεια Μπουμπουλίνας, ετοιμοθάνατος στις φυλακές Αβέρωφ, κατ' οίκον περιορισμός στο Βραχάτι, νέα, βασανιστική για τον ίδιο, τη σύζυγο και τα μικρά παιδιά του εξορία στην απομονωμένη Ζάτουνα. Ακολουθεί η απομόνωση στον Ωρωπό και μετά από τρία χρόνια διωγμών, μεταφέρεται με φυματίωση στο «Σωτηρία». Όλο αυτό το διάστημα συνθέτει συνεχώς. Κάτω από τη διεθνή πίεση και κατακραυγή, η χούντα επιτρέπει την αποφυλάκιση του. Και φεύγει στο Παρίσι.

Πριν κλείσουμε την αναφορά στα δύσκολα αυτά χρόνια φανταστείτε σας παρακαλώ τα ακόλουθα συμβάντα από τη ζωή του. Ο τιμώμενος μας έχει μια λεπτή αίσθηση χιούμορ. Το 1967 είπε στους βασανιστές του: «Θα με βρίζετε και θα με βασανίζετε...εις τον πληθυντικόν!». Όταν έκανε παράρτημα της νεολαίας Λαμπράκη στο Γαλατά Χανίων, κάλεσε - άκουσον, άκουσον - τον εθνικόφρονα παπά του

χωριού για να κάνει αγιασμό. Ο ιερέας πήγε από καθήκον και ευλογώντας την προσπάθεια ενός κομμουνιστή, έλεγε «του Κυρίου δεηθώμεν...παλιόπαιδα», εναλλάσσοντας τις ευχές με βρισιές. Όμως, αλλού υπήρξε άλλη αντιμετώπιση. Κατά τη διάρκεια της χούντας, ένας άλλος ιερέας, ο καρδινάλιος της πόλης Λουντ της Σουηδίας, επί δύο χρόνια, τις Κυριακές λειτουργούσε με το έργο του κυρίου Θεοδωράκη *Κατάσταση Πολιορκίας*. Γονάτιζε ο καρδινάλιος και έλεγε την προσευχή στα ελληνικά «*Υπέρ ελευθερίας...*», το εκκλησίασμα τραγουδούσε το γνωστό «*Καημό*» του τιμωμένου κι όλοι μαζί κατέβαιναν στις κατακόμβες της παλιάς εκκλησίας για να κοινωνήσουν.

Στο Παρίσι αρχίζει νέο αγώνα και με κάθε μέσον προσπαθεί να υπονομεύσει τη χούντα. Και για να μη χαθεί η νομαδική οικογενειακή παράδοση, τούτη τη φορά οργώνει όλο τον πλανήτη και μέσα από τις λαϊκές συναυλίες ο ίδιος και η μουσική του γίνονται σύμβολα ελευθερίας. Τα πικρά εκείνα χρόνια, διαπιστώνοντας ότι η ενότητα των Ελλήνων αριστερών είναι αδύνατη, δεν διστάζει, στο όνομα της Ελευθερίας και της Εθνικής Ενότητας, να προτείνει, το 1973, πριν από την πτώση της χούντας, τη λύση του Κωνσταντίνου Καραμανλή κι ας κινδύνευε, με την πρόταση μιας τέτοιας θέσης, να αυτοκτονήσει πολιτικά μέσα στην Αριστερά. Αργότερα μόνο έγινε κατανοητή η πολιτική διορατικότητα του τιμωμένου.

Τη μεταπολίτευση, υπηρετεί διακοπτόμενες βουλευτικές θητείες στη Βουλή των Ελλήνων και παραιτείται γιατί πάλεψε για την τιμή μιας «άλλης Αριστεράς». Το 1983 τιμάται με το βραβείο Λένιν. Αρχίζει και με συνέπεια συνεχίζει την πρωτοποριακή, αλλά ατελή προσπάθεια των Ατατούρκ και Βενιζέλου για την ειρηνική συμβίωση και τη φιλία Τουρκίας-Ελλάδας, προσπάθεια που ευοδώνεται το 1986 με τη δημιουργία και τη στελέχωση Επιτροπών στις δύο χώρες. Ο Ανδρέας Παπανδρέου, που αρχικά δεν είχε δει με καλό μάτι την προσπάθεια αυτή, το 1986 του είπε: «*Εσό είδες! Εγώ δεν είδα! Και τώρα θέλω να επανορθώσω! Θέλω να κάνω ένα βήμα προσέγγισης μέσω της Επιτροπής σας*», πράγμα που έγινε. Βαθύτατα πολιτικό ον, το 1989 αντιδρά στο φαινόμενο «Κοσκωτά». Εκλέγεται ως ανεξάρτητος βουλευτής και ως υπουργός Επικρατείας στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη προσπαθεί να προωθήσει μια εντελώς πρωτοποριακή για την εποχή εκείνη, αλλά και σήμερα, πολιτιστική πολιτική. Το 1992 παραιτείται από το υπουργικό αξίωμα και το 1993 από βουλευτής. Στην κριτική των συντρόφων του θα απαντήσει «*Οι πράξεις μου δεν καθορίζονται από τη μικροπολιτική των κομμάτων, αλλά από το γενικότερο καλό της χώρας μου*». Πήρε θέση στην κρίση των Ιμιών και στην κρίση Οτσαλάν πάντα στο όνομα της

ειρήνης, αλλά και στο όνομα της Κύπρου. Το 1999 στο Βελιγράδι καταγγέλλει τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ για τους βομβαρδισμούς. Συνεχίζει μέχρι σήμερα να εκφράζει ελεύθερα τις εντελώς ρεαλιστικές πολιτικές του θέσεις, λέγοντας ότι «*αν σήμερα συμβεί μια αδικία στην Ελλάδα, θα βγω πάλι στους δρόμους*».

Τα τελευταία χρόνια οι τιμητικές διακρίσεις έρχονται η μια μετά την άλλη από το εσωτερικό και από το εξωτερικό, συμπεριλαμβανομένης της Αμερικανικής Γερουσίας! Το 2000 τον τιμούν οι Γερμανοί στο Μόναχο ως άνθρωπο-σύμβολο για την Αντίσταση, τον Ανθρωπισμό και την Ισότητα. Προτείνεται επίσημα το 2000 για το Νόμπελ Ειρήνης. Πολλά Πανεπιστήμια, ιδρύματα και οργανισμοί στη χώρα και το εξωτερικό του απονέμουν τιμές.

Ας κλείσω το βιογραφικό τονίζοντας δύο σημεία: Πρώτον, από το 1937, ετών 12, μέχρι σήμερα, ο κύριος Μίκης Θεοδωράκης συνεχώς συνθέτει μουσικά έργα και συνεχώς γράφει πολλών ειδών κείμενα. Δεύτερον, σήμερα πολλοί δεχόμαστε ότι η κουλτούρα μιας χώρας δεν είναι μόνο μια λύση για την κοινοτική ζωή, αλλά και μια απειλή και μια πρόκληση για τα μέλη της. Στην περίπτωση του τιμωμένου, η ελληνική κουλτούρα ήταν μια πηγή από την οποία άντλησε και εμπνεύστηκε. Ήταν ταυτόχρονα μια απειλή που της αντιστάθηκε, αλλά και μια πρόκληση που τον ώθησε να συμβάλλει καταλυτικά στον μετασχηματισμό της. Μέσα σε αυτή την κουλτούρα, ολόκληρο το έργο του τιμωμένου και ειδικά η μουσική του, έγινε σύμβολο και όργανο ελευθερίας. Μουσική που «υποτάσσει» την πραγματικότητα στους πιθανούς της κόσμους και την ωθεί στην *Περιπέτεια* που περιγράφει ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του. Η μουσική, η λογοτεχνική αφήγηση, η ποίηση και γενικά η Τέχνη «*Είναι η μόνη μας ελπίδα ενάντια στη γκριζα νύχτα*», ισχυρίζεται ο Καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Harvard Jerome Bruner, ένας από τους Επίτιμους Διδάκτορες του Τμήματός μας. Ας έρθουμε τώρα στο τεράστιο μουσικό και συγγραφικό έργο του κυρίου Θεοδωράκη. Για το έργο του τιμωμένου μίλησαν πολλοί στο παρελθόν, μίλησαν πολλοί και εξαιρετοι ειδικοί αυτές τις ημέρες στα Χανιά και θα συνεχίσουν να μιλούν πιο πολλοί στο μέλλον. Λόγω χρόνου θα είμαι συνοπτικός. Στο σημείο αυτό θέλω να ευχαριστήσω τον τιμώμενο και την πολύτιμη συνεργάτιδα του κυρία Ρένα Παρμενίδου για τις ευγενικές παρατηρήσεις και διορθώσεις τους πάνω στην τεράστια εργογραφία και τις χρονολογίες του αρχικού κειμένου της τεκμηρίωσης που καταθέσαμε στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου.

Το Μουσικό Έργο

Στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Κρήτης κρίναμε ότι το μουσικό έργο του τιμωμένου ανακλά ποιότητα, πρωτοτυπία, γνώση των μουσικών ρευμάτων Ανατολής και Δύσης και μια φρέσκια, δημιουργική σύνθεση νέων τρόπων μουσικής έκφρασης. Πρόκειται για μουσικό έργο πρωτογενές, μεστό νοήματος, δομημένο με νέους και ταυτόχρονα πολύ οικείους ρυθμούς και μελωδίες, με εμφανείς κυματισμούς αισιοδοξίας, αγωνιστικής ανάτασης, μοναξιάς και λυρισμού, έργο που συμπαρασύρει αυθόρμητα, με μια απίστευτη σαγήνη, άτομα, ομάδες και λαούς σε μέθεξη. Ανιχνεύοντας τον καλά κρυμμένο πυρήνα της μελωδίας, μελετώντας με πάθος και έμπνευση τους καρπούς της παράδοσης, ο επιστήμονας, ερευνητής και δημιουργός κύριος Μίκης Θεοδωράκης κατάφερε να συνθέσει μουσικά έργα, τα οποία, χωρίς να απαξιώνουν, υπερβαίνουν τα σημεία εκκίνησης - τη δυτική κλασική μουσική, την ανατολική (βυζαντινή, δημοτική και κρητική) μουσική, την ελληνική λαϊκή και την έντεχνη μουσική. Σε συνθήκες εξαιρετικά αντίξοες, κατάφερε να δημιουργήσει μια νέα, δική του μουσική σχολή και παράδοση. Εδώ ακριβώς υπάρχει γένεση πολιτισμού. Το «νέο παράδειγμα», το οποίο βασίζεται στην προσωπική κοσμοθεωρία του δημιουργού του, στο *Νόμο της Συμπαντικής Αρμονίας*, καταργεί το όριο ανάμεσα στο λαϊκό και το έντεχνο τραγούδι, γεφυρώνει την υψηλής ποιότητας ελληνική και ξένη ποίηση με τη μουσική του και εισάγοντας τη Λαϊκή Συναυλία, προσφέρει, εξυψώνει, μνει τον απλό άνθρωπο στη μελοποιημένη ποίηση. Μιλούμε για την 20-ετία 1960-1980, για το «*Κίνημα Έντεχνης Λαϊκής Μουσικής*». Αλλά δεν σταμάτησε εκεί. Στις μέρες μας τον βρίσκουμε σε ένα πιο προχωρημένο επίπεδο μουσικής σύνθεσης να δημιουργεί *Λυρικές Τραγωδίες*, με τις οποίες *πάλι μας ζητά να κάνουμε ένα βήμα πιο πέρα*. Πριν φτάσει σε αυτές, η μουσική δημιουργία του πέρασε, από πολλές φάσεις, από τις οποίες σας υπενθυμίζω μόνο τις μεγάλες ενότητες των έργων του. Υπάρχουν οι πολλοί κύκλοι των τραγουδιών με τα παραπάνω από χίλια τραγούδια που έγραψε από το 1960 μέχρι σήμερα. Επειδή είναι αδύνατον να τα αναφέρω, τονίζω ότι τα περισσότερα τα γνωρίζουμε, έθρεψαν πνευματικά δυο γενιές Ελλήνων και ξένων και τώρα πάμε προς την τρίτη γενιά. Τρεις άλλες μεγάλες ενότητες του μουσικού του έργου είναι η μουσική για Αρχαίο Δράμα, η μουσική για Θέατρο και η μουσική για Κινηματογράφο.

Ενώνοντας τη μουσική με την ποίηση πρόσφερε το έργο μεγάλων ποιητών στους πολλούς απλούς πολίτες, με τρόπο που κανένα εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας δεν είχε μέχρι τότε καταφέρει να κάνει. Μελοποίησε έργα ποιητών, όπως του Άγιου

Ιωάννη του Δαμασκηνού, του Άγιου Ιωάννη του Χρυσόστομου, του Αισχύλου, του Αναγνώστακη, του Βάρναλη, του Βρεττάκου, του Έλσαρ, του Ελότη, του Ευριπίδη, του Καβάφη, του Καζαντζάκη, του Κάλβου, του Καρυωτάκη, του Λειβαδίτη, του Λόρκα, του Νερούντα, του Παλαμά, του Ρίτσου, του Σεφέρη, του Σικελιανού, του Σολωμού, του Σοφοκλή και πάρα πολλών άλλων νεότερων Ελλήνων και ξένων ποιητών και στιχουργών, ανάμεσά τους ο ίδιος ο κύριος Μίκης Θεοδωράκης και ο αγαπημένος αδελφός του Γιάννης Θεοδωράκης.

Εκτός από την παραπάνω τεράστια μουσική δημιουργία, ο κύριος Μίκης Θεοδωράκης έχει συνθέσει συμφωνικό και μετασυμφωνικό έργο. Και σε αυτό το έργο, όπως και στο προηγούμενο, η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Κρήτης στάθηκε ιδιαίτερα, το επαίνεσε, το αποτίμησε πολύ θετικά, με χαρακτηριστική τη θέση του Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων και Προσωπικού Αναπληρωτή Καθηγητή κυρίου Κωνσταντίνου Λάβδα, ο οποίος τόνισε ότι ο τιμώμενος εκτός των άλλων «...είναι και ένας συμφωνικός συνθέτης με πολύ στέρεα ακαδημαϊκή υποδομή».

Από το 1940 μέχρι σήμερα ο κύριος Μίκης Θεοδωράκης έχει γράψει πάρα πολλά συμφωνικά έργα. Οι Έλληνες δεν γνωρίζουμε όσο θα έπρεπε αυτά τα έργα. Σας αναφέρω ενδεικτικά τα ακόλουθα:

Κασσιανή, Συμφωνίες Νο 1, 2, 3, 4 και 7, Τέσσερα Κομμάτια για τον Δεκέμβρη 1944, Το πανηγύρι της Ασή-Γωνιάς, Η Μαργαρίτα, Σουίτες Νο 1, 2 και 3, Πέντε Κρητικά Τραγούδια, Σουρτός Χανιώτικος, Ρίανο Concerto, Άξιον Εστί, Το Τραγούδι του Νεκρού Αδερφού, Επιφάνια Αβέρωφ, Κατάσταση Πολιορκίας, Αρκαδίες V έως X, Πνευματικό Εμβατήριο, Canto General, Λειτουργία Νο 2, Θεία Λειτουργία, Ακολουθία εις Κεκοιμημένους-Requiem, Ραψωδία για κιθάρα και συμφωνική ορχήστρα, Adagio, Canto Olympico, Ραψωδία για Violoncello και συμφωνική ορχήστρα και άλλα.

Από τη Μουσική Δωματίου αναφέρω ενδεικτικά: *Τρίο, Σεξτέτο, Πρελούντιο-Πενιά-Χορός, Σονατίνες Νο 1 και 2, Μικρή σουίτα για πιάνο, Choros Asikikos, Melos για πιάνο.*

Από τα Μπαλέτα του αναφέρω ενδεικτικά: *Carneval, Ορφέας και Ευρυδίκη, Ηλέκτρα, Zorba – The ballet.*

Τέλος, από τις Όπερες του σε δύο πράξεις ή Λυρικές Τραγωδίες, όπως ο ίδιος τις αποκαλεί, έχουμε:

1987: *Κώστας Καρυωτάκης (Οι μεταμορφώσεις του Διόνυσου)*, 1991: *Μήδεια*, 1995: *Ηλέκτρα*, 1999: *Αντιγόνη*, 2002: *Λυσιστράτη*

Τα τελευταία 25 χρόνια ο τιμώμενος επενδύει πολλή από τη δημιουργικότητά του στις *Λυρικές Τραγωδίες*, οι οποίες κινούνται στο όριο μεταξύ μελοποιημένης τραγωδίας, ορατόριου, συμφωνίας και όπερας. Πρόκειται για ένα νέο αισθητικό σύνολο, στο οποίο συνεισφέρουν *ισότιμα* η μουσική, η τραγωδία, ο χορός και η σκηνογραφία. Ο δημιουργός - θαυμαστής του «αντι-εξουσιαστή» θεού Διονύσου - ξανααγυρίζει με σεβασμό και νέα έμπνευση στον αρχαίο ποιητικό λόγο, που συχνά ανακλά πολλές από τις σύγχρονες τραγωδίες και δεινά των ανθρώπων.

Το Συγγραφικό έργο

Το συγγραφικό του έργο συνίσταται από κείμενα πολιτικού, πολιτιστικού, μουσικού και λογοτεχνικού περιεχομένου.

Στα *πολιτικά* του κείμενα η ανθρώπινη ύπαρξη ορίζεται με την έννοια της ελευθερίας και η τελευταία με την έννοια της ευθύνης απέναντι στο συνάνθρωπο και την κοινότητα. Η ελευθερία με ευθύνη συνιστά «*Το Χρέος*». Όταν η ελευθερία χαθεί, ο μόνος υπεύθυνος τρόπος ύπαρξης είναι ο αγώνας όλων για την κατάλυση των τυράννων - των όποιων τυράννων. Τα πολιτικά κείμενα του τιμωμένου διαπερνά η ιδέα της ειρήνης, της ανεξαρτησίας, της δέσμευσης προς τους άλλους, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της μαχητικότητας. Από έφηβος μέχρι σήμερα δεν έπαψε να σκέφτεται και να δρα πολιτικά. Και τονίζει: «*Ερασιτέχνης ήμουν στην πολιτική. Η πολιτική για μένα ήταν η πολιτική των αγώνων. Άλλο είναι η πολιτική μέσα στα κόμματα*».

Στα *πολιτιστικά* του κείμενα αναλύεται η αξία της δημιουργίας ενός κινήματος πολιτιστικής επανάστασης, το οποίο θα βασίζεται στην ελληνική κουλτούρα και γλώσσα, το λαϊκό πολιτισμό και την έντεχνη έκφρασή του και θα οδηγεί στην αισθητική απόλαυση και στην αίσθηση της ιστορικής συνέχειας και της ενότητας του λαού μας. Μια «*μαχόμενη κουλτούρα*», με ρόλο κρίσιμο στους καιρούς των εθνικών δοκιμασιών, σύμμαχος του λαού σε ώρες κρίσης της δημοκρατίας και μοχλός διαμόρφωσης της κοινωνικής συνοχής. Τις πολιτιστικές του ιδέες, σε καιρούς δύσκολους προσπάθησε και πέτυχε να τις εφαρμόσει στην πράξη - στις γειτονιές, στις πόλεις και στα χωριά, ακόμη και στην εξορία - δείχνοντας έτσι έμπρακτα τη μετασχηματιστική δύναμη του πολιτισμού στη ζωή ενός λαού.

Τα *μουσικά* κείμενα του τιμωμένου αναφέρονται σε ειδικές αναλύσεις των μουσικών του έργων και στους προβληματισμούς του για την καταγωγή και τη λειτουργία της Τέχνης, την ελληνική μουσική, το ρόλο της τέχνης στον πολιτισμό, το *Νόμο της Συμπαντικής Αρμονίας* και άλλα.

Τα *λογοτεχνικά* έργα του τιμωμένου περιλαμβάνουν ποίηση και πεζό λόγο. Η *ποίηση* του είναι απροσποίητη, λιτή, συχνά λυρική, γήινη και ενίοτε μυστηριακή. Στα *πεζά του κείμενα* περιγράφει με μια πένα - χείμαρρο τη ζωή, τη δράση και τη μουσική του εξέλιξη. Πιο αντιπροσωπευτικό έργο των πεζών του τιμωμένου είναι «*Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου*» (τόμοι 5, 1986-1995). Στη μεγάλη αυτή αφήγηση - μια σπάνια σε πλοκή αφήγηση της πορείας του ελληνικού λαού και πολλών άλλων λαών κατά τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα - ο συγγραφέας περιγράφει και ερμηνεύει τη ζωή και το έργο του σε σχέση με τα ιστορικά και πολιτικά δρώμενα κάθε δεκαετίας. Πρόκειται για μια μορφή αυτοβιογραφίας με συγκλονιστικές - συχνά εφιαλτικές - μαρτυρίες, όπου το τραγικό εναλλάσσεται αναπάντεχα με το κωμικό, το πραγματικό συνυπάρχει αρμονικά με το φανταστικό και το πιθανό - ακόμη και με το απίθανο. Στο έργο αυτό ο λογοτέχνης κύριος Μίκης Θεοδωράκης καταφέρνει να συμπαρασύρει τον αναγνώστη σε τούτον και σε άλλους μυθικούς κόσμους (ειδικά στον 4^ο τόμο), όπου μεταξύ άλλων, πρωταγωνιστεί η συγκλονιστική ηρωίδα *Μαρίνα*, ένας σουρεαλιστικός συμβολισμός, μια σύλληψη και μια αφηγηματική απόδοση που μαρτυρεί τη λογοτεχνική δεινότητα του τιμωμένου.

Κυρίες και Κύριοι

Οι συνάδελφοι του Τμήματος μας σε συνεργασία με άλλους συναδέλφους από την Ελλάδα και το εξωτερικό θα πρέπει να εξετάσουμε με τρόπο διεπιστημονικό το έργο του νέου Επίτιμου Διδάκτορα μας. Κάποιοι στη χώρα μας και το εξωτερικό το κάνουν ήδη και μπράβο τους. Η πηγή υπάρχει, είναι ο ίδιος, είναι το τεράστιο έργο του, είναι το μεγάλης πολιτισμικής, πολιτικής και κοινωνικής σημασίας αρχείο του. Νομίζουμε ότι μόνο συμβατικά και μόνο για λόγους συνεννόησης και ερευνητικής μεθοδολογίας μπορούμε να μιλούμε για το μουσικό, το λογοτέχνη, τον ποιητή, τον πολιτικό, τον αγωνιστή κύριο Μίκη Θεοδωράκη. Είμαστε μπροστά σε μια σπάνια περίπτωση ανθρώπου, με μια πολύριζη, πολυσήμαντη, πολύμοχθη, πολύπαθη και πολύκλωνη προσωπικότητα. Μια συστηματική διεπιστημονική θεώρηση του έργου του τιμωμένου πολύ πιθανόν να επιφυλάσσει εκπλήξεις στους ερευνητές. Ίσως, πέραν των άλλων, οι ερευνητές βρεθούν μπροστά στον *επιστήμονα* και στο *στοχαστή* Θεοδωράκη. Και τότε ίσως ψάξουν να δουν αν η θεωρία του για την καταγωγή της μουσικής, της αρμονίας και του ρυθμού υποστηρίζεται από τη σύγχρονη μουσική έρευνα και από τις έρευνες της σύγχρονης Ψυχολογίας, Βιολογίας, Αισθητικής, Ανθρωπολογίας και άλλων επιστημών πάνω στη μουσική. Στο βαθμό που γνωρίζω, αυτό που ο τιμωμένος αποκαλεί «*Νόμο της Συμπαντικής Αρμονίας*», υποστηρίζεται από

ορισμένα σύγχρονα ψυχολογικά, βιολογικά και νευροεπιστημονικά ευρήματα. Ο χρόνος δεν μου επιτρέπει να επεκταθώ, αλλά πιστεύω ότι σύντομα θα δοθεί η ευκαιρία μιας νέας επιστημονικής συζήτησης πάνω σε αυτά τα ερευνητικά ευρήματα. Το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι η θέση του Αριστοτέλη, του Παλαμά και του Θεοδωράκη για την έμφυτη καταγωγή της μίμησης, του ρυθμού και της αρμονίας στο είδος μας υποστηρίζεται από τη σύγχρονη εμπειρική έρευνα. Μια από τις θεωρίες που συζητείται μεταξύ των ειδικών στις μέρες μας είναι, ότι άσχετα αν το είδος μας ανέπτυξε όσο κανένα άλλο είδος τη μουσική, η μουσική προϋπάρχει του είδους μας – θεωρία που υποστηρίζεται από ερευνητική μαρτυρία. Η επιστήμη πρέπει χωρίς οίηση να σκύψει και να μάθει από την ισάξια αδερφή της την Τέχνη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση να μάθει από τον τιμωμένο μας τι σημαίνει το *συν-* της *σύνθεσης*, της *συμφωνίας*, της *συναισθηματικής συνήχησης*, της *συγκινησιακής εναρμόνισης*, τι σημαίνει αυτό το *συν-* του *συνάδειν*. Να προβληματιστεί αν στη *ζωή* του τιμωμένου το *συν-* του *συνάδειν* έχει *συνάφεια*:

- με την εφηβική του προσπάθεια για τη *σύζευξη* Χριστιανισμού και Μαρξισμού,
- με τη *συνένωση* της διασπασμένης ελληνικής Αριστεράς,
- με τη *συναδέλφωση* των Ελλήνων μετά τα δεινά του εμφυλίου,
- με τη *συμμαχία* λαϊκού και έντεχνου τραγουδιού και τη *σύμπραξη* μελωδίας και ποίησης, την εικοσαετία 1960-1980,
- με τη *σύμπλευση* όλων των πολιτικών δυνάμεων που απαιτούσε ο αγώνας για την πτώση της χούντας,
- με τη *συμμετοχή* που απαιτεί η μετασχηματιστική και ενωτική δύναμη του Πολιτισμού,
- με την *συνάθροιση* μουσικής, τραγωδίας, χορού και σκηνογραφίας στις Λυρικές Τραγωδίες,
- με τη *συνπάθεια* του τιμωμένου στους κατατρεγμένους, τους αδικημένους και τους φτωχούς της γης, και φυσικά
- αν το *συν-* του *συνάδειν* έχει σχέση με το *Νόμο της Συμπαντικής Αρμονίας* και τις όποιες σωτήριες ανακλάσεις του στο ανθρώπινο επίπεδο.

Μήπως στο καθημερινό επίπεδο αυτό το *συν-* του *συνάδειν*, δεν είναι παρά το απλό, αυθόρμητο μοίρασμα με τους άλλους; Μήπως αυτό το μοίρασμα, θα πρέπει να μας οδηγήσει να συζητήσουμε *συγκριτικά* το νόημα του καρτεσιανού μοναχικού «*σκέφτομαι, άρα υπάρχω*» με το νόημα του ανθρώπινου, συντροφικού «*μοιράζομαι, άρα υπάρχω*» ή μάλλον «*μοιραζόμαστε, άρα υπάρχουμε*»; Όπως καταλαβαίνετε στο

επιστημονικό επίπεδο η κατανόηση του έργου, της δράσης και της ζωή του τιμωμένου χρειάζεται πειθαρχημένες, όσο γίνεται απροκατάληπτες, διεπιστημονικές θεωρήσεις, ενώ στο καθημερινό επίπεδο είμαστε ελεύθεροι να αφεθούμε στη σαγήνη της μουσικής και των κειμένων του - σε αυτό το μεγάλο Σχολείο ανθρωπιάς, παρησίας και αξιοπρέπειας, το οποίο τόνισε προηγουμένως ο κύριος Πρύτανης.

Κυρίες και Κύριοι

Σε λίγα λεπτά θα λάβει χώρα η αναγόρευση του τιμωμένου μας. Εκτός από εμάς, μέσα στην αίθουσα καταφτάνουν πολλοί από το παρελθόν, *γιατί το δικαιούνται*. Πολλοί περισσότεροι καταφτάνουν από το μέλλον, *γιατί το επιθυμούν*. Από το παρελθόν εισέρχονται αυτή τη στιγμή οι πρόγονοι, οι γονείς, ο αδερφός, οι συγγενείς, οι φίλοι, οι ομότεχοι του τιμωμένου. Μαζί τους εισέρχονται οι προδομένοι, οι βασανισμένοι, αλλά όχι προσκνημένοι σύντροφοί του - οι σύντροφοι της νίκης και της ήττας, των αγώνων και του ονείρου, του αμάραντου. Εισέρχονται, επίσης, στην αίθουσα οι αγέννητοι από το μέλλον - αυτοί δεν θα τον πικράνουν, δεν θα τον βασανίσουν, δεν θα τον φυλακίσουν. Αυτοί θα αγκαλιάσουν το πανάκριβο έργο του, θα το χαρούν, θα το ακούσουν και θα το διαβάσουν από την αρχή μέχρι το τέλος, θα το ερευνήσουν συστηματικά, θα εμπνευστούν, θα το κάνουν μάθημα στα παιδιά τους, θα το εξελίσουν και θα πάνε πιο πέρα. Θα τον κατανοήσουν και θα τον τιμήσουν καλύτερα από μας. Εμείς σήμερα ψάχνουμε λέξεις που δυστυχώς δεν αρκούν για να τον περιγράψουν. Εμείς τον τιμούμε ως Δημιουργό και Συνθέτη και Ποιητή και Λογοτέχνη και Επιστήμονα και Πηγή Πολιτισμού και Πολίτη και Πατριώτη και Ευαίσθητο στα δεινά των κατατρεγμένων ανθρώπων Άνθρωπο. Αυτοί από το μέλλον, αυτόν το Γιο της Αρμονίας, αυτόν το Γιο της Γης, θα τον αποτιμήσουν ως ένα μεγάλο ΣΥΝ στην αξία της ζωής.

Το γένος εκ Κυδωνίας Κρήτης ορμώμενος

κύριε Μιχαήλ Γεωργίου Θεοδωράκη

καλώς όρισε στη δύναμη του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Σας ευχαριστώ πολύ.

Ομιλία στην Τελετή Αναγόρευσης του κ. Μ. Θεοδωράκη σε Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, η οποία έλαβε χώρα στα Χανιά, την 1^η Αυγούστου 2005.

(Ομιλία του κ. Μίκη Θεοδωράκη)

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ (Για το Πανεπιστήμιο 1.8.2005)

Έχω πολλούς λόγους να είμαι σήμερα ψυχικά φορτισμένος. Πρώτον γιατί βρίσκομαι στην Κρήτη. Δεύτερον γιατί μόλις πέρασα το ακρωτήριο των 80 μου χρόνων και Τρίτον γιατί με τιμά το Πανεπιστήμιο της Κρήτης. Αυτοί οι τρεις λόγοι κάνουν δύσκολη την επιλογή του θέματος μιας τόσο σημαντικής αλλά και συμβολικής συνάμα ομιλίας με τη βαρύνουσα ιδιότητα του Επίτιμου Καθηγητή μιας Φιλοσοφικής Σχολής.

Η λέξη «ακρωτήριο» με παραπέμπει στο ταξίδι. Στο ταξίδι της ζωής μου. Κι όπως λέμε «θαλασσοδαρμένο καράβι», μπορώ κι εγώ να ισχυριστώ πως υπήρξα ένας θαλασσοδαρμένος άνθρωπος δοκιμασμένος στην θάλασσα της ζωής και στις τρικυμίες της ιστορίας. Όμως περιέργως εδώ στα Χανιά νοιώθω πως βρίσκομαι σε λιμάνι, γαλήνιος και ασφαλής. Λες και ξαναβρέθηκα στην αγκαλιά της οικογένειάς μου. Μη έχοντας ζήσει σε δική μου πατρίδα, έμαθα να θεωρώ την πατρίδα του πατέρα μου σαν δική μου πατρίδα. Εδώ είναι η οικογένειά μου, εδώ είναι το δικό μου λιμάνι, εδώ οι σκιές των δικών μου ξαναζωντανεύουν και εκμηδενίζουν ηλικίες και χρόνια, με κάνουν έφηβο, με κάνουν παιδί και νοιώθω καθώς έστριψα σαν καράβι τον Κάβο-Ντόρο να ατενίζω τη ζωή με καθαρό μάτι, καθώς το νέο ταξίδι που ξανοίγει μπροστά μου μού επιφυλάσσει νέα αινίγματα και νέες συγκινήσεις.

Ήδη μπορώ να δω «αφ' υψηλά» τη ζωή μου από απόσταση, σαν τρίτος και να βγάλω τα πρώτα συμπεράσματα. Φέρ' ειπείν εδώ στο λιμάνι των Χανίων διαδραματίστηκε μια σκηνή που έμελλε να κατευθύνει τις επιλογές και τις αποφάσεις μου σε όλη μου τη ζωή. Μόλις είχαν αρχίσει οι Βαλκανικοί πόλεμοι, στα 1912, και τότε ο πατέρας μου, 16 χρονών και ο αδελφός του ο Πέτρος 19 χρονών, αποφάσισαν να φύγουν κρυφά και να καταταγούν στον ελληνικό στρατό. Μπήκαν λοιπόν σ' ένα πλοίο που ήταν αραγμένο στην προκουαία και κρύφτηκαν στο αμπάρι του. Σε λίγο, προς μεγάλη τους έκπληξη είδαν ξαφνικά από πάνω τους τον πατέρα τους και πίστεψαν πως όλα γι' αυτούς είχαν τελειώσει. Εκείνος όμως που κρατούσε στο ένα χέρι ένα πελώριο καρβέλι ζυμωτό και στη χούφτα του άλλου λίγα τάληρα όπως τα έλεγαν τότε, τους είπε με την βροντερή του φωνή: «Πάρτε τούτο για να μην παινάσετε κι αυτά τα λίγα λεφτά θα σας χρειαστούν. Και κοιτάζτε να μην ντροπιάσετε την γενιά σας».

Έτσι γεννήθηκε μέσα μου η εικόνα του Χρέους για την «γενιά» μου και συνακόλουθα για την Πατρίδα μου. Έτσι με δυο λόγια έγινα αυτός που έγινα.

Και τώρα σ' αυτή την τόσο συγκινητική και συνάμα σημαντική καμπή της ζωής μου, αφού ευχαριστήσω τον κ. Πρύτανη και όλους τους καθηγητές, αφού χαιρετήσω νοερά τους φοιτητές κι αφού εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για την φιλοξενία των αρχών και των κατοίκων αυτής της πόλης, θα μου επιτρέψετε να ξεδιπλώσω μπροστά σας μερικά αποστάγματα ιδεών και σκέψεων, που με έκαναν να είμαι αυτός που είμαι, που οδήγησαν τα βήματά μου, καθοδήγησαν τις πράξεις μου και ενέπνευσαν την πορεία μου ανάμεσα στους ανθρώπους και μέσα στην Τέχνη.

Αρχίζω λοιπόν:

Πιστεύω ότι στους δύσκολους για όλους καιρούς έκανα το χρέος μου, ορθώθηκα με όλες μου τις δυνάμεις απέναντι στην αδικία και τη βία,

υπερασπίστηκα τους αδυνάτους, δεν πτοήθηκα μπροστά στους ισχυρούς. Υπηρέτησα πιστά το κοινωνικό ιδεώδες που εξ αρχής είχα δημιουργήσει μέσα μου και που μόνο ως προς τους γενικούς στόχους ταυτιζόταν με την Αριστερά.

Πίστεψα με όλες μου τις δυνάμεις σε ένα μέλλον πιο ανθρώπινο για την πατρίδα μου και τον κόσμο όλο και αγωνίστηκα γι' αυτό. Από την άλλη πλευρά, την πνευματική, δεν επαναπαύθηκα σε όποια δώρα μού έδωσε η φύση, αλλά εργάστηκα σκληρά για να προσφέρω στην τέχνη μου στέρεη τεχνική θωράκιση, ώστε να αντέχει στις δοκιμασίες των ανθρώπων και του χρόνου. Νομίζω ότι δημιούργησα τελικά ένα έργο πλούσιο, σε όλα τα είδη της μουσικής, και ευτύχησα με τις τρεις λυρικές τραγωδίες να πλησιάσω το στόχο που έθεσα για τον εαυτό μου από την εποχή που έφηβος δεν μπορούσα να πιστέψω στο βάθος ότι μια μέρα θα γινόμουν ικανός να τιθασεύσω τους ήχους σύμφωνα με τα όνειρά μου.

Για όλα αυτά λοιπόν αισθάνομαι πλήρης. Και μπορώ να πω ότι είμαι ευτυχής, γιατί αξιώθηκα ακόμα να περιβάλλομαι από τη ζεστασιά της οικογένειάς μου και των φίλων μου.

Να για ποιους λόγους αυτό το τίποτα, που δυστυχώς στις μέρες μας γιγαντώνεται, δεν μπόρεσε και δεν μπορεί να με αγγίξει.

*

Η εποχή που ορμώμενος από τα ιστορικά γεγονότα αλλά και τη δική μου πνευματική ωρίμανση αποφάσισα να ακολουθήσω ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό ρεύμα ήταν φορτωμένη με διασταυρούμενες δοξασίες, «πιστεύω», παραδόσεις, ιδανικά. Σπρωγμένος από τον ατίθασο χαρακτήρα μου και το ορμητικό ταμπεραμέντο μου, πήδησα πάνω στο τρένο της Αριστεράς που τότε έτρεχε με ιλιγγιώδη ταχύτητα.

Θα έλεγα ότι για μας τους εκατοντάδες χιλιάδες έφηβους της ελληνικής Αριστεράς από την εποχή του Δεκέμβρη του 1944 κι έπειτα, η πολιτική κατάντησε η τέχνη του ανέφικτου. Παλεύαμε, υποφέραμε, θυσιαζόμασταν για τη μεγάλη ουτοπία. Στην αρχή δεν το ξέραμε. Όμως σιγά-σιγά όλο και περισσότεροι αρχίσαμε να το συνειδητοποιούμε. Ορισμένοι έφευγαν. Όμως για εκείνους που έμεναν εν γνώσει τους ότι δε θα δουν ποτέ τα όνειρά τους να παίρνουν σάρκα και οστά, η ζωή τους γινόταν όλο και πιο δύσκολη. Γιατί δεν είναι καθόλου εύκολο να βλέπεις να θερίζουν οι άλλοι αυτά που έσπειρες εσύ με τόσο μόχθο και τόσες θυσίες.

*

Προσπάθησα συνειδητά, από το ξεκίνημά μου ακόμα, να συνδέσω την τέχνη μου με κείνες τις ιδέες, εμπειρίες, συναισθήματα που αντανakλούσαν τα πάθη του λαού μας. Προσάρμοσα το «εγώ» μου, δηλαδή τις προσωπικές μου εμπειρίες και συναισθήματα, στο γενικό, στο *όλον*, φροντίζοντας να ταυτιστώ βιωματικά, υπαρξιακά, συνειδησιακά και ψυχολογικά μαζί του. Ήταν μια επιλογή θα 'λεγα δραματική και οπωσδήποτε περισσότερο ευαίσθητη, τρυφερή, λυρική και ονειροπόλα από τα αισθηματικά δράματα της άλλης σχολής, της απολιτικής.

Γιατί *Πολιτική* για μένα δεν ήταν η ένταξη της τέχνης στο πολιτικό σύστημα αλλά η με καλλιτεχνικά μέσα καταγραφή του συναισθηματικού-ψυχικού περιεχομένου που δημιουργούν τα ισχυρά ιστορικά ρεύματα, σφραγίζοντας τη συλλογική ψυχή και επομένως τον καθένα.

Οι ελεγειακές μνήμες, τα κοινά πάθη, η τραυματισμένη ομοψυχία, χαράζουν το *όλον* και τον καθένα με πυρακτωμένο σίδηρο, έτσι που η μνήμη,

καθώς μπολιάζεται από την οδύνη, γίνεται συγχρόνως γόνιμη, έτοιμη να δεχτεί την πνευματική ανθοφορία... Αυτό είναι το προτσές της ουσιαστικής πολιτικοποίησης, που προετοιμάζει την κοινωνία για τα μεγάλα ιστορικά άλματα.

Όμως τον πυρήνα της ζωής μας στα σκληρά χρόνια της δοκιμασίας δεν τον αποτελούσαν μόνο τα ελεγεία και οι θρήνοι, αλλά και ο λυρισμός και η αγάπη. Πάνω σ' αυτό το δίπτυχο, με τη βοήθεια εξαίσιων ποιητών, συνέχισα την μουσική μου διείσδυση στα έγκατα του ελληνικού λαού.

Είχα πάντα την αίσθηση ότι είμαι «εξαρτημένος» από τα δικά μου «πιστεύω» που με οδήγησαν στον πυρήνα του εμφύλιου σπαραγμού. Αυτή η βαθειά πληγή με είχε αιχμαλωτίσει μια για πάντα. Όταν αναφέρομαι στη Μακρόνησο, λέω πως από κει βγήκα διαφορετικός απ' ό,τι μπήκα. Δεν φταίω εγώ γι' αυτό. Πάντως έτσι έγινε. Αυτός είμαι. Γι' αυτό υπήρχαν στιγμές που ζήλευα εκείνους που ήταν ελεύθεροι να κάνουν ό,τι τους κατέβει, σε αντίθεση με μένα που ήμουν δεσμευμένος. Λες και οι χιλιάδες νεκροί, οι βασανισμένοι, η «άλλη» Ελλάδα, των ελεγείων και των θρήνων, με κρατούσε δεμένο πάνω της. Μην μπορώντας λοιπόν να κάνω ο,τιδήποτε άλλο, «έχτισα» τον εαυτό μου, τη μουσική μου, την πολιτική ιδεολογία μου και τις πολιτικές επιλογές μου με βάση αυτές τις «δεσμεύσεις», αυτή την πίστη. Ήθελα δηλαδή με κάθε τρόπο να μπολιάσω τους ανθρώπους και ειδικά τους Έλληνες μ' αυτό τον πυρήνα (τα πάθη του λαού μας), με τη βεβαιότητα ότι τους εξαγνίζω, τους πλουτίζω, τους ενδυναμώνω και τέλος τους οδηγώ στον δρόμο της «λύτρωσης» μέσω της μνήμης. Της κάθαρσης μέσω της τέχνης και της πνευματικής αναγέννησης.

Έτσι, αν ζητάτε ένα μοντέλο αυτού που με τόση ειρωνεία αποκαλούν «στρατευμένο καλλιτέχνη», αυτός είμαι εγώ!

*

Η τέχνη είναι το πιο ωραίο πράγμα που βρήκα στον κόσμο, στη ζωή μου. Η πραγματικότητα σ' αυτά τα τελευταία χρόνια μπορούμε να πούμε ότι ήταν θυελλώδης, ήταν τρομερά αντιφατική, εγώ εντούτοις προσπάθησα να κρατήσω αυτή τη μοναδική μου πορεία, η οποία όμως δεν μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από τους ανέμους που φυσούσαν δυτικά ανατολικά, βόρεια νότια, ψυχροί, θερμοί... Κι εγώ πάλι σαν ένα πλοίο που ταξιδεύει μέσα σε μεγάλη θάλασσα, άλλοτε ταξίδευα ήρεμα, άλλοτε χανόμουν μέσα στα κύματα, άλλοτε βυθιζόμουν για να ξαναβγώ στην επιφάνεια, αυτή είναι η πορεία. Και ποτέ δεν την άλλαξα. Γιατί καθώς προχωρούσα, πλούτιζα συνεχώς, κυρίως με τα εκφραστικά μέσα που κατακτούσα, γιατί διάλεξα ένα λειτούργημα, τη μουσική, που είναι άπιαστη. Το υλικό της είναι άυλο, είναι ο ήχος, είναι οι Νόμοι της Αρμονίας που είναι απέραντοι και που δεν μπορεί ένας άνθρωπος να τους «συλλάβει» απόλυτα και τελειωτικά.

*

Ήμουν φορτισμένος με μια νέα ποιότητα, λόγω της προϊστορίας μου στη μουσική, αλλά και με μια ισχυρή δυναμική, λόγω της ίδιας της ικανότητάς μου να πλάθω νέο προσωπικό υλικό στον καινούριο μουσικό στίβο του Ελληνικού Τραγουδιού, που η γνησιότητά του μ' έκανε να κερδίσω αμέσως την αγάπη και την εμπιστοσύνη του λαού και έτσι να επιβάλω τις πρωτάκουστες γι' αυτόν ποιητικές συνθέσεις, που αυτομάτως μεταμόρφωναν το οικείο προς αυτόν λαϊκό στοιχείο, μεταθέτοντάς το στα επίπεδα του λογίου, πράγμα που φοβόνταν όσο τίποτε άλλο οι οπαδοί της απολιτικής τέχνης και φυσικά, ακόμα περισσότερο, οι αφανείς εξουσιαστές, που το μόνο που δεν ήθελαν ήταν να ξυπνήσουν οι μνήμες

του λαού, με συνέπεια να φύγει από πάνω του ο φόβος, η υποταγή, ο συμβιβασμός και η αδιαφορία και να ξαναγίνει αυτός που ήταν στις κορυφαίες ιστορικές του στιγμές: ισχυρός, αδούλωτος, ελεύθερος! Αλλά προ παντός ικανός να έχει μια δική του τέχνη, αντάξια των πολιτιστικών και ιστορικών του παραδόσεων.

Είχα την συναίσθηση ότι ήμουν ένας σκαπανέας, ένας πρωτοπόρος που χρησιμοποιεί καινούρια υλικά –σε σχέση με τις γνώσεις του λαού μας- με τα οποία πίστευα ότι πηγαίνω πολύ πιο βαθειά από το λαϊκό τραγούδι, προκειμένου να ερμηνεύσω και να αποτυπώσω μουσικά το τραγικό-ελεγειακό στοιχείο που κυριαρχούσε μέσα μας και γύρω μας.

Θέλησα το έργο μου να τονίζει την διαφορετικότητά του όχι μόνο ως προς την ουσία αλλά και ως προς την πρόθεση και φιλοδοξία να γίνει ο εκφραστής της πληγωμένης πλευράς της ιστορίας, αυτής που με τόση φροντίδα προσπαθούσαν να κρύψουν οι νικητές και που πίστευα και πιστεύω ότι είναι και η πιο ουσιαστική και να εκφράζει αυτό το κυρίαρχο και ζωογόνο ιστορικό ρεύμα απέναντι στο οποίο ορθώθηκαν οι συντηρητικές δυνάμεις πετυχαίνοντας τελικά να αναγάγουν σε κυρίαρχη τάση, μέσα στον πνευματικό χώρο, την απολιτική, δηλαδή αυτήν που θεωρεί τους πνευματικούς ταγούς υπεράνω και εκτός του κοινωνικού γίνεσθαι.

Βεβαίως θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς γιατί συνεργάστηκα με ανθρώπους αυτής της τάσης. Νομίζω όμως ότι αυτό το έκανα από θέση ισχύος, με την βεβαιότητα ότι η συνεργασία μαζί μου θα πολιτικοποιούσε μάλλον τους απολιτικούς, παρά θα με αποπολιτικοποιούσαν εκείνοι. (Και οι δύο όροι, με το περιεχόμενο που ήδη προσέδωσα. Δηλαδή πολιτική ίσον έκφραση της τραγικής-ελεγειακής πλευράς της ιστορίας, απολιτική ίσον γραφικότητα, αποστασιοποίηση από τα πραγματικά πάθη του λαού μας.) Όμως σ' αυτό μήπως δεν βοηθήθηκα από τους ίδιους; Λ.χ. τι είναι το *Άξιον Εστί* και πού κατατάσσεται; Βεβαίως, χωρίς τη δική μου συνεργασία, δεν θα έπαιρνε τον χαρακτήρα που πήρε, καθώς η μουσική μου το εκσφενδόνισε στα έγκατα του λαού και δη του αγωνιζόμενου. Θα ήταν ούτως ή άλλως ένα ποιητικό αριστούργημα, το οποίο όμως οι πονηροί κυρίαρχοι και τοποτηρητές της εθνικής μας ζωής θα προσπαθούσαν να το ευνουχίσουν, αποσπώντας το από την ρέουσα νεοελληνική πραγματικότητα. Έχω την συναίσθηση ότι «δώρισα» στον ελληνικό λαό ένα όχι μόνο ποιητικό αριστούργημα αλλά και ένα ελεγειακό-δραματικό έργο, εντελώς δικό του, που όμως, δίχως τη δική μου παρέμβαση, ο πολύς λαός, και δη της αγωνιζόμενης πλευράς του, θα το είχε σίγουρα χάσει, καθώς οι τοποτηρητές του θα φρόντιζαν να το απομονώσουν μέσα στους χρυσούς πύργους της δήθεν «μεγάλης τέχνης», αυτής που προορίζεται μόνο για τους λίγους και εκλεκτούς.

Το έντεχνο-λαϊκό του τραγουδιού μου γίνεται η βάση για να περάσω στο συμφωνικό, στη μουσική τραγωδία, στη λυρική ολοκλήρωση. Για μένα όλες οι τεχνικές είναι νόμιμες, χρήσιμες, ωφέλιμες, όταν υπηρετούν το βασικό μου στόχο.

Όλες οι μορφές των ήχων, οι πηγές τους, οι συνδυασμοί τους, ανατολικοί, δυτικοί, έντεχνοι, λαϊκοί, είναι καλοδεχούμενοι στο εργαστήρι που έχει σκοπό να ντύσει ηχητικά ένα ζωντανό σώμα, με καρδιά, νου, φλέβες και σάρκες πνευματικές.

Οδηγημένος έτσι σε ακραίες προσωπικές κατακτήσεις τόσο στο συμφωνικό όσο και στο μελωδικό-τραγουδιστικό τομέα, αισθάνθηκα τελικά ώριμος για να περάσω σ' αυτό που απ' την πρώτη στιγμή έθεσα ως στόχο ως συνθέτης και πνευματικός δημιουργός: τη λυρική τραγωδία.

*

Δημιουργώ έτσι στη μοναξιά μου, επιτέλους, το ενιαίο Μουσικό Σύμπαν, για το οποίο πιστεύω ότι γεννήθηκα και έζησα. Ζω συντροφιά όχι μόνο με το λόγο αλλά και με τις «φοβερές» σκιές του Ευριπίδη και του Σοφοκλή. Με τον Αισχύλο δονήθηκα την εποχή της Ορέστειας (Αγαμέμνων - Χοηφόροι - Ευμενίδες), που τη θεατρική μουσική συνέθεσα στην τελευταία δεκαετία. Αλλά και άλλοι αρχαίοι θεοί και ημίθεοι, καθώς και νεότερες ιερές σκιές ποιητών και ηρώων με συντροφεύουν, καθώς ρίχνω φωτεινές ακτίνες για να ενώσω τους μοναχικούς πλανήτες, τον ένα με τον άλλο, να σπείρω την ουσία του ενός πάνω στην επιφάνεια του άλλου, να τους τακτοποιώ σε ηλιακά συστήματα και ηχητικούς γαλαξίες. Έτσι ώστε σήμερα να μπορώ να δω το έργο μου σαν μια ενότητα να ταξιδεύει στο χρόνο. Ακριβώς όπως το είχα οραματισθεί από τότε που με κατέκτησε η Μουσική.

*

Πώς «μιλά» η μουσική; Πώς εκφράζεται ο συνθέτης μέσα από τη μουσική;

Δε νομίζω ότι υπάρχει λογική-πεζή απάντηση. Όταν πρόκειται για πραγματική καλλιτεχνική δημιουργία, τότε ανάγεται στο μυστηριακό κόσμο της δημιουργίας, της γένεσης ενός νέου κόσμου από το μηδέν, από το χάος που είναι η άγνωστη σε μας εσωτερική ψυχική και πνευματική πλευρά του ανθρώπου.

Η μουσική αντανακλά πιστά τη Συμπαντική Αρμονία. Άλλωτε οι βασικοί νόμοι της μουσικής σύνθεσης διδάσκονται στο μάθημα της «Αρμονίας». Α.χ. υπάρχουν μουσικά διαστήματα είτε συγχορδίες που τις αποκαλούμε σύμφωνες και άλλες διάφωνες. Γιατί; Τι κάνει τη διαφορά; Γιατί το Α διάστημα μεταξύ δύο ήχων το ακούμε «σύμφωνο» και το Β «διάφωνο»; Ξεκινώντας απ' αυτό το απλό παράδειγμα μπορούμε να υποθέσουμε ότι κάθε άνθρωπος κρύβει στα βάθη της ψυχής του ένα σκοτεινό και ακίνητο ηχητικό είδωλο που φωτίζεται και πάλλεται ευθύς ως έρθει σε επαφή με ένα γνήσιο μουσικό έργο. Αυτή η διαδικασία τον γεμίζει με ψυχική ευφορία όπως ακριβώς συμβαίνει και με το συνθέτη, με τη διαφορά ότι αυτός γεννά τους μικρούς ηχητικούς ήλιους που θα φωτίσουν τους πλανήτες.

*

Συχνά το υπερβατικό-υπερλογικό στοιχείο της ποίησης διαφεύγει από το μέσο αναγνώστη. Έτσι, όταν η μουσική καταφέρνει να το συλλάβει και να το εκφράσει με το δικό της τρόπο, τότε ο αναγνώστης το προσλαμβάνει απευθείας με τις ψυχικές του κεραίες χωρίς τη μεσολάβηση της λογικής. Έτσι από άλλο δρόμο φτάνει στον πυρήνα της ποίησης.

*

Αν και οι πολύχρονες μουσικές σπουδές μου ήταν στραμμένες προς τη λεγόμενη «δυτική μουσική» (με κύριο συστατικό την πολυφωνία), εντούτοις το έργο μου κυριαρχείται κατά το μεγαλύτερο μέρος του από μονοφωνικές μελωδίες που ουσιαστικά με καθιστούν συνεχιστή της παράδοσης του νεότερου ελληνικού τραγουδιού, μάλιστα σε βαθμό που ορισμένοι να με θεωρούν «μουσικά διχασμένη» προσωπικότητα.

Στην πραγματικότητα η «λειτουργία» μου στη φάση δημιουργίας στο χώρο του τραγουδιού ελάχιστα απέχει από το να επικρατεί περισσότερο το ένστικτο παρά η οργανωμένη μουσική σκέψη, όπως δηλαδή στους αυθεντικούς

λαϊκούς συνθέτες. Η διαφορά έγκειται στην επεξεργασία του πρωτογενούς υλικού.

Το ότι η τεχνική της μουσικής σύνθεσης, η εναρμόνιση, η αντίστιξη, η πολυφωνία, οι μεγάλες φόρμες ανακαλύφθηκαν φυσικά από άλλους λαούς, δεν σημαίνει ότι δεν εκφράζουν τον άνθρωπο γενικά, πάνω από σύνορα. Και οι αρχαίοι Έλληνες δημιούργησαν τόσες και τόσες μορφές τέχνης και κανείς έως τώρα δεν κατηγορήσε τους λαούς που τους μιμήθηκαν και στη συνέχεια, βασισμένοι πάνω στα ελληνικά πρότυπα, προχώρησαν εκφράζοντας τις δικές τους ιδιομορφίες.

Εμείς, όντας επί πέντε αιώνες κάτω από οθωμανική κατοχή, δε συμμετείχαμε στην ανακάλυψη και την παραπέρα ανάπτυξη της έντεχνης μουσικής. Μείναμε στη μονοφωνία. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να σταματήσουμε εκεί. Μπορεί η μελωδία -το τραγούδι- να αποτελεί τη βάση της εθνικής μουσικής μας τροφής, όμως όπως όλοι όσοι έχουν μυηθεί στους κόσμους της έντεχνης μουσικής, έτσι και ο δικός μας λαός έχει κι αυτός μέσα του την ανάγκη να δει το πρωτογενές υλικό -τη μελωδία- να ντύνεται ηχητικά με τα στολίδια της αρμονίας, της πολυφωνίας και της ενορχήστρωσης.

Έτσι, όσοι πιστεύουν ότι άλλο το λαϊκό (πρωτογενής μελωδία) και άλλο το έντεχνο και κατηγορούν όσους προσπαθούν να συνενώσουν αυτά τα στοιχεία ότι είναι τάχα «μουσικά διχασμένες» προσωπικότητες, είναι απλώς αμόρφωτοι.

*

Σχετικά με τη συμφωνική μουσική, ο Παρθενώνας -καθώς και οι άλλοι ναοί- αποτελεί την πρώτη αποτύπωση σε μάρμαρο των μετέπειτα ηχητικών ναών των μεγάλων συμφωνικών έργων. Ο ίδιος ο Γκαίτε τον είχε αποκαλέσει «παγωμένη μουσική»! Πράγματι, ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου αποτυπώθηκαν με τόση τελειότητα οι κανόνες της Συμπαντικής Αρμονίας. Μετά την αρχιτεκτονική των Ελλήνων οι συμφωνιστές πλησιάζουν περισσότερο προς αυτό το ιδεώδες. Δηλαδή αποτυπώνουν πληρέστερα από κάθε άλλη τέχνη το αρμονικό ιδεώδες.

Αν υποθεθεί ότι η αρχαία ελληνική τέχνη υπήρξε μια κολοσσιαία δεξαμενή πνεύματος, μετά την εισβολή των Ρωμαίων και ως τις μέρες μας, η ροή αυτού του αποθέματος προς το μέλλον έφτασε έως τους νεοέλληνες έστω και μέσα από λεπτές φλέβες, μέσα από αόρατα τριχίδια. Υπήρξε καταρχήν ο αγωγός της ελληνικής γλώσσας, στη δε μουσική οι αρχαίοι ελληνικοί μουσικοί τρόποι πέρασαν στις κλίμακες τις βυζαντινής και της δημοτικής μουσικής.

Στον τομέα της μουσικής οι Κεντροευρωπαίοι προχώρησαν προς την εναρμόνιση και την πολυφωνία, που είναι άλλοτε το μοναδικό αισθητικό τους επίτευγμα, δεδομένου ότι, όπως είδαμε, όλες τις άλλες μορφές τέχνης τις πήραν από τους Έλληνες.

Οποιοσδήποτε έχει ασκήσει τον πνευματικό του κόσμο και κυρίως αυτός που αισθάνεται και σκέφτεται με αρμονικούς ήχους, ευθύς ως βρεθεί μπροστά σε έναν αρχαίο ναό και προπαντός στον Παρθενώνα, η ηχητική του σκέψη δεν μπορεί να γίνει τίποτ' άλλο παρά συμφωνική. Που σημαίνει ότι η αρχιτεκτονική των ήχων μάς οδηγεί στο «χτίσιμο» ηχητικών ναών με τέλειες αναλογίες που αντανακλούν το συμπαντικό νόμο της αρμονίας.

*

Τη μουσική που έγραψα την κουβαλούσα μέσα μου. Τα εξωτερικά ερεθίσματα ήσαν εκείνα που επηρέαζαν κατά καιρούς τη μορφή της. Πάντως είναι γεγονός ότι με κεραυνοβόλησε κυριολεκτικά το πρώτο άκουσμα της

συμφωνικής μουσικής. Γιατί άραγε; Τώρα, εκ των υστέρων, καθώς αναλύω τον εαυτό μου και το έργο μου, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι η πρώτη-πρώτη «θέση» μου για την ανάγκη ταύτισης με το Κέντρο της Συμπαντικής Αρμονίας, που έκτοτε έγινε κανόνας ζωής και δημιουργίας, με οδήγησε στο συμπέρασμα πως οι νόμοι αυτής της Συμπαντικής Αρμονίας διατυπώνονται με τον υψηλότερο ίσως τρόπο μέσα στην αρχιτεκτονική των Αθηναίων της κλασσικής περιόδου (Παρθενώνας), που κατά κάποιο τρόπο είναι η οπτική διατύπωση της ηχητικής αρχιτεκτονικής της συμφωνικής φόρμας. Βέβαια, το ισχυρότερο μουσικό κύτταρο μέσα μου υπήρξε χωρίς αμφιβολία το τραγούδι. Εξ ου και μελωδικός χαρακτήρας που δεσπόζει στο έργο μου.

*

Η ιδεολογική ένταξή μου στην Αριστερά και ειδικά στις ελληνικές συνθήκες της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφύλιου Πολέμου ήταν φυσικό να με οδηγήσει στην εξιδανίκευση του λαού, σε βαθμό που να τον θεωρήσω μέσα στη διαδικασία της δημιουργίας εξέχοντα συνομιλητή μου.

Αυτό είχε αποτέλεσμα τη μεγάλη στροφή μου προς το τραγούδι βασικά (1960 και πέρα) και προς ό,τι συνεπαγόταν η θεωρία και η πράξη της έντεχνης λαϊκής μουσικής και της τέχνης για μάζες. Πάνω σ' αυτό υπάρχουν πολλά θεωρητικά ντοκουμέντα. Όμως υπάρχουν τα γνωστά έργα: Κύκλοι Τραγουδιών - Λαϊκά Ορατόρια - Λαϊκή Τραγωδία - Τραγούδι Ποταμός - Μετασυμφωνική Μουσική κ.λπ.

*

Μονάχα η μουσική έχει τη δύναμη να εκφράζει ψυχικές καταστάσεις, συναισθήματα και ιδέες που αδυνατεί να διατυπώσει ο λόγος του οποίου τα όρια ταυτίζονται με τα όρια του επιστητού. Της λογικής. Ας σκεφτούμε μόνο ότι ο άνθρωπος είναι μόνο κατά ένα τριάντα σαράντα τοις εκατό «λογικός», ενώ κατά το υπόλοιπο είναι «υπερλογικός». Είναι ένστικτο και φαντάσματα φτιαγμένα από τα χιλιάδες ερεθίσματα-πληγές που δέχτηκε στην ψυχή του από τότε που ήταν ακόμα έμβρυο... και που ζουν αυτοτελώς μέσα του χωρίς να το ξέρει και που όμως έχουν κι αυτά ανάγκη από τη δική τους τροφή. Να λοιπόν πώς γεννιούνται οι μύθοι και τα τραγούδια.

*

Θεωρώ τον εαυτό μου Έλληνα ως προς την παιδεία κι αυτό πιστεύω ότι με έφερε πολύ κοντά στην ουσία μύθων και προσώπων που εξακολουθούν να λειτουργούν μέσα μου ως αρχέτυπα, δηλαδή φάροι έμπνευσης και ζωής.

*

Η καθιέρωση της Λαϊκής Συναυλίας στα 1961 υπήρξε προϊόν εσωτερικής ωρίμανσης, όμως τα αίτια που τη γέννησαν ήσαν εξωτερικά. Κι εδώ ισχύει το «ουδέν κακόν αμιγές καλού». Διότι οι κεραυνοί των απαγορεύσεων έπεσαν ορμητικά επί της μουσικής μου, ευθύς ως είδε το πρώτο φως με τον Επιτάφιο.

Η Κρατική Ραδιοφωνία την έκοψε με κυβερνητική διαταγή και στη συνέχεια η Ασφάλεια αφαίρεσε τους δίσκους μου από τα τζουκμπόξ απ' όπου τους άκουγε, στα καφεενία κυρίως, ο απλός και αδέκαρος κοσμάκης.

Οπότε, είπα μέσα μου, δε σου μένει άλλος δρόμος από την άμεση επαφή σου με το λαό. Και όπως ανέφερα ήδη, η απόφαση αυτή «έδεσε» με τις βαθύτερες σκέψεις μου για τη σημασία αυτού που ξεκινούσα, μελοποιώντας (για να γίνουν λαϊκά -προσιτά σε όλους- τραγούδια) ένα έντεχνο ποιητικό έργο, όπως ήταν ο Επιτάφιος.

Ήθελα να σμίξουν με το μεγάλο ελληνικό κοινό τρία στοιχεία:

Πρώτον η ποίηση. Δεύτερον η μουσική που πηγάζει μέσα από την ποίηση και τρίτον οι δημιουργοί (ο ποιητής και ο συνθέτης) μαζί με τους ερμηνευτές.

Ποίηση - μουσική - δημιουργοί και λαός ενώπιος ενωπίω.

Και προπαντός, εκτός των τειχών. Δηλαδή εκτός του αθηναϊκού τριγώνου Κολωνάκι - Ομόνοια - Σύνταγμα.

Σκέφτηκα ακόμα ότι αυτή η αδιόρατη και απροσδιόριστη θρησκευτική διάθεση που γεννούσε μέσα μου η συνένωση των τεχνών, αυτό το καλλιτεχνικό-θρησκευτικό συναίσθημα, θα έπρεπε να συνενωθεί με τις προαιώνιες θρησκευτικές μας ρίζες, που η πλέον γοητευτική για μένα υπήρξε εκείνη για την οποία γνωρίζαμε τα λιγότερα: τα ελευσίνια μυστήρια.

Ήμουν από την εφηβική μου ηλικία ερωτευμένος με τη λέξη μύστης, γι' αυτό και αναζήτησα από τότε το δικό μου καταφύγιο, προκειμένου να βρω την απάντηση στα πρωταρχικά ερωτήματα. Και νομίζω ότι το ανακάλυψα στη βεβαιότητα της ύπαρξης του Κέντρου της Συμπαντικής Αρμονίας, που με καλούσε να συνενωθώ μαζί του, ακολουθώντας την αρμονία των φυσικών φαινομένων, από τα οποία το πλησιέστερο υπήρξε και είναι το τέλειο και ολοκληρωμένο πνευματικό έργο, με πυρήνα τη μουσική, που αυτή καθαυτή δεν είναι τίποτ' άλλο παρά ο μικρόκοσμος ως προς τη Συμπαντική Αρμονία, δηλαδή ως προς το δικό μου Θεό.

Έτσι, όταν οι απαγορεύσεις είχαν αρχίσει να γίνονται ασφυκτικές, οπότε προέκυπτε αναγκαία η αναζήτηση εξόδου, μαζί με τη σύλληψη της ιδέας της λαϊκής συναυλίας γνώριζα και τον τόπο όπου θα ετελείτο η πρώτη συναυλία - θεμέλιος λίθος του νέου πνευματικού οικοδομήματος: Στην Ελευσίνα!

Όμως όταν το ανακοίνωσα στους συνεργάτες μου, τα μάτια τους μεγάλωσαν από την απορία.

«Στην τσιμεντούπολη; Και τι θα πάμε να κάνουμε εκεί; Ποιος θα μας ακούσει;».

«Εκεί μας περιμένουν η Δήμητρα και η Περσεφόνη και οι ιερές σκιές των προγόνων μας», τους απαντούσα.

*

Μετά την Ελευσίνα έπρεπε να τιμήσω τις δικές μου προγονικές ρίζες.

Έπρεπε κι εγώ να πάρω δύναμη απ' αυτές. Έτσι η δεύτερη συναυλία έγινε στο Ηράκλειο Κρήτης.

Έχοντας πράξει το χρέος μου απέναντι στις ιερές σκιές των προγόνων, ήμουν έτοιμος πια για τη μεγάλη έξοδο.

*

Σε κάθε συναυλία, ποίηση και μουσική ισοδύναμα δημιούργησαν μια καινούρια ατμόσφαιρα καλλιτεχνικής μυσταγωγίας. Το κοινό έπιασε το μήνυμα. Ίσως να ένιωθε ότι συμμετείχε στη γένεση μιας νέας θρησκείας, όπου ο Θεός ήταν η τέχνη, οι άγιοί του η μουσική και η ποίηση και ναός του η Πατρίδα-Ελλάδα.

Και τότε ξαφνικά άρχισαν να μας χτυπούν από όλες τις μεριές. Οι αστραπές και οι καταιγίδες δε σταμάτησαν να πέφτουν πάνω σ' αυτή την προσπάθεια. Έως ότου ήρθε η χούντα και τα σάρωσε όλα.

Χάσαμε έτσι μια ανεπανάληπτη, ιστορική, θα 'λεγα, ευκαιρία. Πότε, αλήθεια, ένας ολόκληρος λαός είχε τόση και τέτοια ψυχική δύναμη και ανάταση, ώστε να βρίσκει πραγματική ευχαρίστηση στην ποίηση και την έντεχνη λαϊκή μουσική, τη βγαλμένη μέσα από την ποίηση;

Ένας τέτοιος λαός μόνο μπορεί να γίνει θεμέλιο για να χτιστεί ένας καθολικός, παλλαϊκός πολιτισμός. Όμως μήπως δεν είναι αυτός ο τελικός στόχος

για το ανώτατο στάδιο της ανθρώπινης ευδαιμονίας; Να γίνει δηλαδή ο ίδιος ο λαός συνδημιουργός στην οικοδόμηση ενός νέου πολιτισμού;

Αν ποτέ συμβεί κάτι τέτοιο στη χώρα μας, είμαι βέβαιος ότι θα στηριχτεί σ' αυτούς τους δύο ξεχωριστούς κόσμους -την ποίηση και τη μουσική- που όμως καθώς συνενώνονται, γίνονται ένα μέσα στη μελοποιημένη ποίηση και στη λυρική τραγωδία, τις δύο κορυφές του απόλυτου λυρισμού, αυτού του γνήσιου τέκνου της Συμπαντικής Αρμονίας.

*

Έντεχνο λαϊκό τραγούδι από τη μια, λόγια μουσική από την άλλη. Τραγούδια, λαϊκά ορατόρια, όπερες, μπαλέτα, συμφωνική μουσική... Τελικά η μουσική είναι μία; Τι χωρίζει και ξεχωρίζει -αν υπάρχει κάτι- τα είδη;

Όλα αυτά τα είδη της μουσικής μου μπορεί να συνοψιστούν σε δύο λέξεις: μελοποιημένη ποίηση. Αυτό υπήρξε εξάλλου η πεμπτουσία της όλης μου προσπάθειας που τελικά περιέλαβε το σύνολο της ελληνικής ποίησης, από τον Αισχύλο ως τους σημερινούς νεότερους ποιητές. Τα είδη «κύκλος τραγουδιών», «ορατόριο», «όπερα» αποτελούν τις φόρμες οι οποίες τελικά καθορίζουν την αισθητική αρτιότητα. Τη Σχολή.

*

Το πέρασμά μου από το Παρίσι και εμπειρίες μου από το Λονδίνο (Αντιγόνη - Κόβεντ Γκάρντεν) με βοήθησαν να δω σωστά τη θέση και το ρόλο της συμφωνικής μουσικής στη Δυτική Ευρώπη. Έτσι έφτασα στην πλήρη απομυθοποίηση της λεγόμενης «σύγχρονης μουσικής», γεγονός που μου επέτρεψε να δω με νέο βλέμμα το ρόλο και τη λειτουργικότητα της μουσικής μέσα στη σύγχρονη κοινωνία. Στην Ευρώπη όλοι οι συνθέτες είχαν αποδεχτεί ως ιδανικό συνομιλητή τους ένα περίεργο κράμα ανθρώπων που σε μένα δεν έλεγε τίποτα. Όχι μόνο γιατί πολιτικά ανήκαν στο απόσταγμα της αντιδραστικότητας αλλά κυρίως γιατί ανθρώπινα, πνευματικά και αισθητικά αντιπροσώπευαν τα έσχατα ναυάγια της πάλαι ποτέ μεγαλοαστικής τάξης.

Όλα αυτά ήταν μια ξένη υπόθεση που δε με αφορούσε.

Ήταν λοιπόν φυσικό η μεγάλη και οριστική στροφή προς την Ελλάδα και τον ελληνικό ήχο να συντελεστεί ακριβώς την εποχή που είχα τη δυνατότητα να επιλέξω (μιας και οι πόρτες για την ενσωμάτωσή μου στη Δυτική Ιντελιγκέντσια ήταν ορθάνοιχτες) αν θα συνέχιζα στο δρόμο μιας ξένης για μένα παράδοσης και προβληματικής ή αν θα έμπαινα στην περιπέτεια για ένα προσωπικό δρόμο που δε γνώριζα ακόμα τότε που οδηγεί.

*

Με ρωτούν αν θεωρώ ότι η μουσική παιδεία στην Ελλάδα παρέχεται σε ικανοποιητικό βαθμό και αν όχι, τι θα έπρεπε να αλλάξει. Σε σχέση με εκείνο που πρόσφερε και προσφέρει στον ελληνικό λαό η μουσική, και ειδικά η ελληνική, η αντιμετώπισή της από την Πολιτεία σε όλα τα επίπεδα είναι εξευτελιστική - για την Πολιτεία φυσικά. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο τοποθετώ και τη θέση της μουσικής μέσα στο παιδαγωγικό μας σύστημα. Μόνο ένας εχθρικός εγκέφαλος που φοβάται και μισεί τους Έλληνες θα μεταχειριζόταν μ' αυτό τον τρόπο το υψηλότερο έως τα τώρα δημιούργημα της συλλογικής μνήμης και προσπάθειας: το ελληνικό τραγούδι. Από φόβο μήπως ψηλώσουν οι Έλληνες...

Στην ωδειακή παιδεία γενικώς κυριαρχεί η μονόπλευρη δυτικότροπη διδασκαλία. Φοβάμαι ότι και στα πανεπιστημιακά τμήματα Μουσικολογίας κυριαρχεί η ίδια μουσική αντίληψη και ιδεολογία. Το κίνημα της έντεχνης λαϊκής μουσικής και τα όσα επιτεύγματά του δεν αποτελεί αντικείμενο έρευνας.

Πώς εξηγείται η σύνδεση του κινήματος αυτού με τη νεοελληνική ποίηση, που καθώς ομολογείται από όλες τις πλευρές διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση του ελληνικού λαού; Στο κάτω κάτω ποιος ο ρόλος της μουσικής αν όχι αυτός που την αναδεικνύει σε ψυχικό και πνευματικό τροφοδότη ενός ολόκληρου λαού; Και αν αυτές οι πλευρές δεν ενδιαφέρουν ένα ζωντανό πνευματικό οργανισμό όπως είναι το Πανεπιστήμιο, τότε τι είναι εκείνο το σπουδαιότερο που μπορεί να τα απασχολήσει;

*

Από τα εφηβικά μου χρόνια υπήρξα «αριστοκρατικός» με την έννοια ότι πίστευα ότι το πνευματικό έργο δεν μπορεί να κατανοηθεί παρά μόνο από τους πνευματικά αρίστους.

Αυτή η αντίληψη σε βοηθά ώστε να δημιουργείς απερίσπαστος, ελεύθερος, εσύ και ο εαυτός σου, με μοναδικό στόχο το αποτέλεσμα της δουλειάς σου να είναι στέρεο τεχνικά και προπαντός να διανοίγει νέους ορίζοντες στον ιστορικό βηματισμό της τέχνης.

Στην περίπτωση μου το «λαϊκό» στοιχείο προέκυψε με τη θυελλώδη εισβολή στον περιφραγμένο προσωπικό μου χώρο των ιστορικών γεγονότων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου που ακολούθησε. Όμως ουσιαστικά δεν επηρέασε, δεν άλλαξε έως το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου και λίγο αργότερα τη βασική μου αντίληψη για τη λειτουργικότητα της τέχνης, που παρέμεινε πάντοτε «αριστοκρατική», όπως είπαμε.

Η μεγάλη, η ριζική αλλαγή μέσα μου έγινε στη δεκαετία του '60, όταν με αρχή τον Επιτάφιο του Γιάννη Ρίτσου το ελληνικό κοινό έδειχνε σοβαρά στοιχεία δεκτικότητας σε σχέση με ένα υπό διαμόρφωση είδος λόγιας τέχνης αναμορφωμένης (για πρώτη φορά) με τη βοήθεια λαϊκών καλλιτεχνικών στοιχείων.

Δημιούργησα έτσι ένα θεωρητικό πλαίσιο: «Κίνημα Έντεχνης Λαϊκής Μουσικής», «Τέχνη Μαζών» κ.λπ., που έβγαινε φυσιολογικά μέσα από την πράξη, δηλαδή τη δημιουργία έργων πάνω σ' αυτές τις προδιαγραφές: Άξιον Εστί, Το Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού, Κατάσταση Πολιορκίας, Επιφάνια Αβέρωφ, Canto General κ.λπ.

Όφειλα να συμφιλιώσω τους συμπατριώτες μου μέσω των έργων μου με ηχητικές καταστάσεις που κατά τη γνώμη μου βοηθούν στην ανάδειξη της ουσίας του έργου. βλέπε λ.χ. τον Άξιον Εστί, όπου πλάι στα λαϊκά όργανα τοποθετώ τους συμφωνικούς ήχους. Γι' αυτό πιστεύω ότι για να κριθεί σωστά η συμφωνική μου πλευρά θα πρέπει να αποκολληθεί από τα δυτικά τεκταινόμενα και να αναλυθεί μονάχα σε σχέση με την προσπάθειά μου να δημιουργήσω ένα μουσικό σύμπαν στη χώρα μου που να απηχεί τις πολιτισμικές μας καταβολές και ανάγκες και να απευθύνεται στους νεοέλληνες βασικά.

*

Η πρώτη επαφή μου με την ουσιαστική τέχνη έγινε με τη σύγχρονη ποίηση (Διονύσιος Σολωμός, Κωστής Παλαμάς) και με την αρχαία τραγωδία - βασικά σε μεταφράσεις Γρυπάρη.

Με την καλπάζουσα εφηβική μου φαντασία είχα ταυτιστεί με τους τόπους (Θήβα, Άργος, Κόρινθος), με τα γεγονότα και φυσικά με τους ήρωες των τραγωδιών. Ήταν ίσως η πλέον γόνιμη φυγή από την πραγματικότητα της ξένης στρατιωτικής κατοχής και όσων θλιβερών συνέβαιναν γύρω μου.

Όταν άρχισα να γράφω ποίηση και να συνθέτω -πέρα από τα απλά τραγούδια- το πρώτο μου έργο για χορωδία-ορχήστρα εγχόρδων-σολίστ και ηθοποιούς, αυτό ήταν εν σπέρματι τραγωδία. (Συμφωνία αρ. 1, 1943-45).

*

Στα πρώτα χρόνια της εφηβείας μου με επηρέασε η Σχολή του Γιάννη Ρίτσου... Όπως τη δίδαξε με το έργο του και με το παράδειγμά του. Αυτή ακριβώς που με το θρίαμβο της αντεπανάστασης μετά τη χούντα και ως σήμερα προσπαθούν να φιμώσουν και να κατεδαφίσουν με κάθε μέσο, με κύριο όπλο τη συνωμοσία της σιωπής, διάφορα κέντρα και όργανα θλιβερά των νέων εξουσιαστών, που χτίζουν τη δύναμή τους πάνω στην ανοιχτή πληγή, πάνω στα ερείπια των μύθων, που πέτυχαν να γίνουν έστω και για μια στιγμή φωτεινή πραγματικότητα.

Σκέφτομαι τώρα πως το πρώτο κοινό χαρακτηριστικό μας με τον Γιάννη Ρίτσο είναι αυτή ακριβώς η «φωτεινή πραγματικότητα», δηλαδή η ένταξή μας στην μεγάλη απελευθερωτική και αναγεννητική προσπάθεια του Λαού μας στα χρόνια της φωτιάς, που την βιώσαμε με όλους τους πόρους της ψυχής και του κορμιού μας, γνωρίζοντας και πλάθοντας συγχρόνως τους Νέους Ελληνικούς Μύθους.

Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό υπήρξε η εργατικότητα. Πόσες φορές ο ποιητής, σαν να 'θελε να «απολογηθεί» για την παραγωγικότητά του, μου 'λεγε για την απίστευτη εργατικότητα του Ευριπίδη, του Σοφοκλή και του Αισχύλου, που άφησαν πίσω τους κολοσσιαία έργα, όχι μόνο σε ποιότητα αλλά και σε ποσότητα (άλλο αν χάθηκαν τα πιο πολλά)...

Η ελληνολατρία στον Ρίτσο δεν ήταν εγκεφαλική αλλά βιωματική. Με το ταλέντο και τη συνεχή άσκηση είχε πετύχει να ενώσει μέσα του τους μύθους και τα τραγικά πρόσωπα του χτες με του σήμερα.

Άλλωστε η σχέση του με το κύριο υλικό της εργασίας του, τη γλώσσα, δείχνει ότι τον σαγήνευε και τον χάλκευε η βεβαιότητα ότι σμιλεύει την ίδια γλώσσα, την ελληνική, από τον Όμηρο ως σήμερα. Πώς όμως μπορούσε να γίνει άξιος της; Δίνοντάς της αντάξιο περιεχόμενο, που μόνο ένας ποιητής, φωνή του λαού και του καιρού του, μπορούσε να της προσφέρει.

Έτσι εξηγείται ο βαθύς και επώδυνος δεσμός του με το λαό και τον καιρό. Η συνέπειά του, η πίστη του και η απόφασή του να ζήσει -ακόμα και με κίνδυνο να καταστραφεί- όλα τα πάθη του λαού, καθώς σφάδαζε μέσα στη δίνη των καιρών.

Ήθελε να γίνει αντάξιος τους, όχι απλώς με ένα μέρος, αλλά με το όλον του εαυτού του. Έπρεπε να εισέλθει στην κάμινο της δοκιμασίας ολόκληρος, όχι μόνο με το πνεύμα αλλά και με το σώμα, όχι μόνο με τη φαντασία αλλά με την ευαισθησία και τον πόνο ακόμα και της τελευταίας φλέβας, ακόμα και του τελευταίου αιμάτινου αγγείου του σώματός του. Και γι' αυτό ο Ρίτσος έγινε έργο και σύμβολο άξιο να σταθεί πλάι στον ανώνυμο μάρτυρα, την ψυχή της Ελλάδας, αυτόν που τον οδήγησε στη θυσία η πεμπτουσία της συλλογικής μας συνείδησης, τα άγια των αγίων της ρωμοσύνης.

Η ταύτισή μου με τον ποιητή, που ξεπερνούσε τα σύνορα της ποίησης κι απλωνόταν σε όλο το χώρο της ζωής, της εργατικότητας, της δημιουργικότητας, της ιδεολογίας, της στάσης ζωής, της κοινής πίστης σε μια κοινή κλίμακα αξιών, στην ταυτόσημη αντιμετώπιση του χρέους, τέλος, στην κοινή μας στράτευση στο στρατόπεδο της Αριστεράς, της Εθνικής Αντίστασης, της ελευθερίας και της αφοσίωσης στο ιδεώδες της εθνικής αναγέννησης, όλα αυτά δημιούργησαν μια

κοινή ταυτότητα, θα έλεγα, στις δύο ευαισθησίες μας. Γίναμε συγκοινωνούντα δοχεία, απ' όπου ποίηση και μουσική περνούσε η μια στην άλλη, ώσπου να πάρουν μια τρίτη διάσταση: το τραγούδι.

*

Από την άλλη μεριά, ο Οδυσσέας Ελύτης ήρθε να καταγράψει με τον ποιητικό λόγο του το αποκορύφωμα και το απόσταγμα ενός τιτάνιου ψυχικού, πνευματικού και ηθικού αγώνα μιας φυλής, που της έλαχε κάποτε ο κλήρος του πρωτοπόρου μέσα στην πρόσφατη παγκόσμια εποποιία της ανθρώπινης κοινωνίας. Μετά την παρακμή φάνηκε να αχγοροδίξει η αυγή μιας καινούργιας εθνικής αναγέννησης. Σ' αυτό βοήθησαν οι εχθροί και οι βάρβαροι γιατί ο Έλληνας ξυπνά όταν τα όρια της ντροπής και της βίας έχουν φτάσει στο έσχατό τους σημείο.

Γεννήθηκε τότε μέσα στο καμίνι της Κατοχής και του Εμφυλίου μια «ποιητική» βιοματική των απλών ανθρώπων. Δηλαδή γέμισε ο τόπος με ανθρώπινες πράξεις, που με την υπέρβαση και τον οίστρο της αυτοκαταστροφής, δηλαδή της θυσίας ήσαν αυτές καθαυτές ανθρώπινα ποιήματα. Γεγονός που οδήγησε τον ποιητή στην καταγραφή αυτού του έπους με νέα σύμβολα αντάξια της βιωμένης ποιητικής. Έτσι γεννήθηκε το Άξιον Εστί.

Χρειάζονται ίσως βαθιές ρίζες, που να εισχωρούν ως τις εσχατιές της ουσίας των πραγμάτων, και ευαίσθητες κεραίες, που να δονούνται στους μυστικούς κραδασμούς της συλλογικής ευαισθησίας... Μνήμη και προοπτική. Ενόραση και όραμα...

Η ιδανική μορφή του ιδανικού νεοέλληνα είδε τον εαυτό της στον «καθρέφτη» του Άξιον Εστί.

Κι όταν οι χαλεποί καιροί μετέβαλαν τη μορφή του νεοέλληνα σε καρικατούρα, έμειναν οι στίχοι του ποιητή που με θεϊκή χάρη βρέθηκε στο μονοπάτι του χρόνου, πάνω στη διακλάδωση, να δει και να μιλήσει. Για πάντα! Η πομπή δεν ακολούθησε το δρόμο που εκείνος χάραξε. Δεν τράβηξε μπροστά. Γλιστρώντας πάνω σε λάσπες από μαρμελάδα που κατηφόριζαν, οι νεοέλληνες χαίρονταν το ανέμελο, το άκοπο, το ανέξοδο και προπάντων το ανεύθυνο «ταξίδι» της τσουλήθρας προς το τίποτα. Γι' αυτό το Άξιον Εστί κι όλος ο κόσμος γύρω του, πνευματικός και ηθικός, μένουν σήμερα μετέωρα. Σημάδια πολιτισμού, που μόλις κατάφερε να ανθοφορήσει σε μια βραχύβια άνοιξη και που τώρα ζει σαν όνειρο στη σκέψη μόνο όσων αρνήθηκαν τον ξεπεσμό.

*

Τέλος ο Διόνυσος, ο άλλος οδηγός μου, όχι μόνο αφήφισε αλλά και ανέτρεψε την «τάξη» του Ολύμπου. Ήταν δηλαδή ένας θεός αντιεξουσιαστής, ένας θεός αντι-θεός, κι αυτό ταιριάζει απολύτως με το χαρακτήρα μου, που σε κάθε περίπτωση με κάνει να αποστρέφομαι και να πολεμώ κάθε είδους κατεστημένη εξουσία. Κι αυτό γιατί μισώ τη βία, και εξουσία σημαίνει βία. Ο Έλληνας είναι τόσο πολύ αντιεξουσιαστής, ώστε πολλές φορές μπορεί να φτάσει στα όρια της αναρχίας. Ο λαός μου αποστρέφεται τους ισχυρούς και είναι καχύποπτος σε κάθε μορφή εξουσίας.

*

Σαν συμπέρασμα όλων αυτών γίνεται φανερό ότι υπήρξα γνήσιο τέκνο μιας εποχής σημαδεμένης με πυρακτωμένο σίδερο. Όλα όσα έζησα με ορθάνοιχτα τα μάτια της σκέψης και της ψυχής μου ωρίμαζαν τον «άνθρωπο». Τις ευαισθησίες μου, τον ψυχικό και πνευματικό μου κόσμο. Δρομολογούσαν την βιοματική πορεία μου ανάμεσα στους ανθρώπους. Έβαζαν το στίγμα της θέσης

μου πάνω στον χάρτη του κόσμου, καθώς οι άνεμοι και τα κύματα των γεγονότων με παρασύρανε πάνω στον μανιασμένο ωκεανό του καιρού μου. Ο άνθρωπος είναι πηλός και ψήνεται μέσα στον φούρνο της καθημερινότητας. Είχα την θλιβερή τύχη να γνωρίσω θερμοκρασίες, σχεδόν απαγορευτικές για την αντοχή του «υλικού». Από την εφηβεία πέρασα αστραπιαία στην ωριμότητα. Καθώς τραγουδούσα, μέσα μου η φωνή μου έμοιαζε όλο και πιο πολύ με κραυγή, με θρήνο, με ελεγείο, με διαμαρτυρία. Αυτό το είδος μουσικής έκφρασης ήρθε να σμίξει με τις ρίζες της γενιάς μου –και από τον κορμό της Μικρασιάτισσας μητέρας μου και του Κρητικού πατέρα μου. Από πάππου προς πάππον τους ξεριζώνανε και τους καίγανε οι Τούρκοι. Καμένα σπίτια, καμένα δέντρα, σφαγμένοι, κρεμασμένοι πρόγονοι και γυναικόπαιδα να τους θρηνούν. Άξιο τέκνο των διωγμών, με ανέδειξε και μένα η ζωή. Έτσι η κατάδυσή μου έφτασε στα θεμέλια του πόνου των Ρωμιών –που ήταν οι γενιές μου. Είμαι τώρα περήφανος, γιατί προσπάθησα να εκφράσω αυτά τα πελάγη των συναισθημάτων, μέσα σε έργα με διαστάσεις και περιεχόμενο αντάξιό τους.

*

Τελειώνοντας οφείλω να υπογραμμίσω την εκτίμηση και τον θαυμασμό αλλά και την υπερηφάνεια μου σαν Κρητικός για το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Προ πολλού η ακτινοβολία του έχει ξεπεράσει τα σύνορα της χώρας, γεγονός με ξεχωριστή εθνική σημασία: Το υψηλό επιστημονικό επίπεδο του καθηγητικού δυναμικού συνδυασμένο με έναν μοναδικό ζήλο και αφοσίωση στην επιστημονική έρευνα έχει ήδη αποδώσει καρπούς που τιμούν την ίδια την επιστήμη και βοηθούν τον αγώνα του ανθρώπου για την όλο και πιο βαθιά διείσδυση στον άγνωστο κόσμο που μας περιβάλλει και μας καθορίζει. Και είναι μεγάλη μου τιμή να αποτελώ επίτιμο μέλος μιας τόσο υψηλής πνευματικής κοινότητας που επί πλέον έχει επιφορτισθεί με την μεγάλη ευθύνη και το βαρύ έργο της διαμόρφωσης της νέας γενιάς των Ελλήνων επιστημόνων, διανοητών και γενικά πνευματικών ανθρώπων, αυτών που θα κρατήσουν κάποτε στα χέρια τους το Μέλλον της Ελλάδας.

Είναι πάρα πολύ όμορφα και συγκινητικά αυτά τα οποία συμβαίνουν αυτή τη στιγμή για μένα και για τα οποία δεν βρίσκω λόγια να σας ευχαριστήσω. Το μόνο που μπορώ να πω είναι «μακάρι να έχω την δύναμη να φανώ ωφέλιμος, έστω και κατ' ελάχιστον στο ωραίο σας έργο.

Σας ευχαριστώ.

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ (Για το Συνέδριο 31.7.2005)

Θέλω κατ' αρχήν να εκφράσω τη βαθειά μου ευγνωμοσύνη προς την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων και τον Νομάρχη Γιώργο Κατσανεβάκη και όλους όσους εργάστηκαν για να πραγματοποιηθεί αυτό το άπογο από κάθε άποψη Συνέδριο. Δεν έχω λόγια να ευχαριστήσω έναν-έναν τους παράγοντες και οργανωτές, που με τόση αγάπη, αφοσίωση, υπευθυνότητα και σοβαρότητα έφεραν σε πέρας ένα πραγματικά τιτάνιο έργο που τιμά τα Χανιά και όλη την Κρήτη.

Να ευχαριστήσω επίσης τον Δήμο Κυδωνίας και τον Γαλατά για το θαυμάσιο Κρητικό γλέντι που μας πρόσφεραν τόσο πλουσιοπάροχα και γενναιόδωρα και που μας έφεραν τόσο κοντά στις ρίζες της Κρήτης. Να χαιρετήσω τέλος την παρουσία τόσων και τόσων αγαπητών φίλων και σημαντικών ανθρώπων που μου έκαναν την τιμή να ασχοληθούν με την ζωή και το έργο μου με όλη την σοβαρότητα, την αξία και την σοφία που τους διακρίνει και τους ξεχωρίζει ως επιστήμονες, καλλιτέχνες, πνευματικούς ανθρώπους, άξιους και υπεύθυνους πολίτες.

Αυτό το τριήμερο που έζησα εδώ, αποτελεί ορόσημο στη ζωή μου αλλά και μια ευχάριστη έκπληξη για όσα σοβαρά και πολλές φορές πρωτόγνωρα ακούστηκαν, που φωτίζουν άγνωστες για τους πολλούς πλευρές του έργου μου.

Έστω και αργά νοιώθω σαν να έγινε μια κάποια αρχή προς αυτή την κατεύθυνση, πράγμα παρήγορο όταν υπολογίσουμε ότι έχω συμπληρώσει μισό αιώνα συνεχούς παρουσίας χωρίς εν τούτοις να έχει δοθεί έως τώρα η ευκαιρία για μια σοβαρή και εις βάθος αποτίμηση του έργου και των ιδεών μου εν γένει.

Το γεγονός αυτό συντέινει ώστε η ψυχική απομόνωση στην οποία ως καλλιτέχνης αναγκάστηκα να ζήσω από τα παιδικά μου ήδη χρόνια, αφού συνεχίστηκε με την αναγκαστική μου απομόνωση κατά την διάρκεια του Εμφυλίου και στην δεκαετία που ακολούθησε, συνεχίστηκε ουσιαστικά και μετά την πτώση της δικτατορίας, γιατί ανεξάρτητα από την πολυποίκιλη και πολυσήμαντη παρουσία μου στο προσκήνιο της εθνικής ζωής, με φυλάκιζε, με απομόνωνε και πάλι η διαπίστωση ότι στην ουσία παρέμενα άγνωστος.

Η αλήθεια είναι ότι απ' τη μια πλευρά η ιδιοσυγκρασία μου και από την άλλη οι συνθήκες ζωής και τα ιστορικά γεγονότα με οδηγούσαν σε ατραπούς μοναχικές. Κι αυτό γιατί με είχε κατακυριεύσει από τα πρώιμα ήδη χρόνια ένας άκρατος ιδεαλισμός, ο οποίος στην ουσία με απογείωνε υποκειμενικά ανεξάρτητα από την όποια κατά καιρούς δραστηριότητά μου. Σε άλλες συνθήκες θα έπρεπε να κλειστώ στον εαυτό μου, να αδιαφορήσω για τα γύρω μου και να αφοσιωθώ στις σκέψεις, τις φαντασιώσεις, τις πεποιθήσεις και τους οραματισμούς μου. Στη δική μου όμως περίπτωση συνέβησαν ορισμένα περίεργα και αντιφατικά πράγματα, που καθόρισαν την ιδιομορφία στην πορεία της ζωής μου και που μπορεί να συνοψισθούν σε δύο λέξεις: Χρέος και Μουσική. Και ήταν ευτύχημα για μένα το ότι τα Ηθικά με τα Καλλιτεχνικά στοιχεία που υπερίσχυαν μέσα μου όχι μόνο δεν αντιπάλεψαν το ένα το άλλο αλλά προσπάθησαν να συνεργαστούν, να εναρμονιστούν και να αποτελέσουν τελικά μια περίεργη και εντελώς πρωτότυπη Ενότητα, που είναι αδύνατον να καταταγεί στα κοινώς και κοινωνικώς παραδεδεγμένα.

Έτσι το μεν Χρέος επηρέαζε την Τέχνη, η δε τέχνη επηρέαζε το Χρέος. Με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό; Η απάντηση βρίσκεται μέσα στην διαμόρφωση

του Μουσικού μου έργου καθώς και των ιδεών που καθοδήγησαν την κοινωνική και πολιτική μου συμπεριφορά.

Και σκέπτομαι τώρα ότι ίσως αυτή η ιδιομορφία να υπήρξε τελικά το εμπόδιο για την έλλειψη της ουσιαστικής γνωριμίας εις βάθος τόσο του έργου μου όσο και των ιδεών μου.

Συνήθως η Ηθική είναι το στοιχείο που μας οδηγεί προς το θρησκευτικό συναίσθημα. Αντιθέτως εμένα η θρησκευτική μου ιδιοσυγκρασία –που κυριαρχεί στην εσωτερική μου ζωή- ξεκίνησε μάλλον από την Επιστήμη και ειδικά από την συντριπτική εντύπωση που μου προξένησε η γνωριμία του μακρόκοσμου και του μικρόκοσμου συνάμα και που η πεμπτούσια τους συνοψίζεται στην διαλεκτική αρχή: θέση-αντίθεση-σύνθεση, με την τελειότητα της συνύπαρξης των θετικών με τα αρνητικά στοιχεία, όπου η ισόρροπη αντίθεσή τους γεννά την Αρμονία. Εάν δει κανείς τα πρώτα μεγάλα έργα της εφηβείας μου, θα διαπιστώσει ότι το κύριο θέμα που με απασχολούσε ήταν ο Θεός, ως το ιδεατό Κέντρο από όπου εκπορεύεται αυτή η θαυμαστή ισορροπία των αντιθέσεων που δημιουργεί τη ζωή. Άλλωστε το πρώτο ημιτελές ορατόριο που συνέθεσα σε ηλικία 16 ετών, ονομάζεται απλά «Θεός». Το δεύτερο ολοκληρωμένο αυτή τη φορά έργο (1942-45), η Συμφωνία αρ. 1, έχει σαν βασικό ποιητικό πυρήνα την προσπάθεια να ανακαλύψω τον Θεό.

Αυτή η αναζήτηση του Θεού στο έργο αυτό με οδηγεί σε δύο βασικούς ύμνους που κινούνται προς αντίθετες κατευθύνσεις. Το Σκότος δηλαδή το Χάος; Και το Φως δηλαδή την ενέργεια (η κατά τον Αριστοτέλη εντελέχεια), η οποία μεατρέπει την ύλη σε «είδος»; Και ποιο είναι αυτό το «είδος»; Σαν αστραπή φώτισε τότε τον νου μου ότι αυτό το «είδος» που συνάμα είναι η αιτία και το τέλος των πραγμάτων, το «είδος» άνευ ύλης, το «είδος» του εν δυνάμει όντος, η θεότης, η καθαρά ενέργεια η οποία ακίνητη κινεί τον κόσμο, είναι η Αρμονία! Η Αρμονία που δημιουργεί και συγχρόνως εκπορεύεται από το Σύμπαν. Δηλαδή η Συμπαντική Αρμονία και το Κέντρο αυτής ο Θεός. Ο Θεός-Νόμος. Ο Νόμος της Συμπαντικής Αρμονίας! Επομένως τα στοιχεία της Ηθικής και της Τέχνης –το Χρέος και η καλλιτεχνική δημιουργία- έμπαιναν κάτω από την σκεπή ενός καθαρά θρησκευτικού «πιστεύω», που τακτοποιούσε μέσα μου τις μεταφυσικές μου αναζητήσεις και ανησυχίες. Γνώριζα πλέον από πού έρχομαι και πού πάω, ποιος είμαι, γιατί είμαι και τι πρέπει να πράξω ώστε να συντονιστώ απόλυτα και ολοκληρωτικά με τους Νόμους που εκπορεύονται από το Κέντρο της Συμπαντικής Αρμονίας.

*

Έτσι από πολύ νωρίς κατακτήθηκα και αφέθηκα στη μαγεία αυτών των ιδεών έχοντας την τύχη να υπηρετώ την κατ' εξοχήν τέχνη της Αρμονίας: τη Μουσική. Έκτοτε τίποτε δεν διατάραξε αυτό το μαγικό ταξίδι. Μονάχα όφειλα να καλλιεργώ και να κατευθύνω τον εαυτό μου προς δύο παράλληλες κατευθύνσεις, τη Μουσική και τις Ιδέες, γιατί θα έπρεπε να δημιουργώ και ταυτόχρονα να βιώνω με όλους τους πόρους του σώματος και της ψυχής μου τη δωρεά της ζωής σε όλες τις μορφές και τις διακυμάνσεις, όσο κι αν θα μου στοίχιζε κάτι τέτοιο.

Δεν με φόβιζε το Χάος, γιατί γνώριζα ότι είχα την εντελέχεια να οδηγούμαι δια της μουσικής στην κατάκτηση του «είδους» είτε με την μορφή ενεργητικών αντιδράσεων είτε κυρίως με την δημιουργία έργων που να εκφράζουν τον πυρήνα της Αρμονίας.

Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι είχα τη δύναμη να γράφω μουσική σε συνθήκες απόλυτου Χάους όπως λόγου χάρη ήσαν αυτές των διωγμών, της παράνομης δραστηριότητας, της Γενικής Ασφάλειας, των Φυλακών, των Εξοριών και της Μακρονήσου. Όχι, δεν υπήρξα τέρας, ώστε να μην αισθάνομαι πού βρίσκομαι, να μην έχω φόβο, να μην πονώ και να μην πανικοβάλλομαι όπως κάθε άνθρωπος. Όμως υπήρχε πάντοτε ένα απόθεμα ενέργειας μέσα μου, ικανό να με ανυψώσει από την τραγική πραγματικότητα δημιουργώντας κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες σαν ζωτικό αντίδοτο μουσικές ιδέες οι οποίες τελικά με βοηθούσαν να αποστασιοποιηθώ και ανεξάρτητα από τα σωματικά μου τραύματα να βρίσκω την αναγκαία ψυχική γαλήνη, να περνώ τελικά πάνω από τα γεγονότα και κυρίως πάνω από την αθλιότητα των ανθρώπων.

Εάν κατά τη διάρκεια αυτής της εσωτερικής ψυχικής και πνευματικής διαδρομής επέλεγα το Α ή το Β είδος μουσικής είτε την α ή την β μορφή δράσης μέσα από τις δυσανάγνωστες ατραπούς της ιστορίας, είναι βεβαίως στοιχεία σημαντικά, γιατί αυτά είναι που διαμορφώνουν το έργο και τις πράξεις μας, όμως στην περίπτωση μου τα κριτήρια με τα οποία γεννήθηκαν και πραγματοποιήθηκαν τα μεν και τα δε δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιων γνωστών και παραδεκτών από τους ανθρώπους εξωτερικών κανόνων και συμπεριφορών αλλά κυρίως εσωτερικών αιτίων, αναγκών και διεργασιών, ώστε να διατηρηθεί η ισορροπία ανάμεσα στα δύο βασικά στοιχεία, την Ηθική και την Τέχνη, χωρίς να ξεφύγω από τα πλαίσια των θρησκευτικών κανόνων του Νόμου της Συμπαντικής Αρμονίας.

Πρακτικά όταν ένας συνθέτης αποφασίζει να ενώσει την τέχνη του με τον πυρήνα των ιστορικών γεγονότων και μάλιστα σε εποχές ηφαιστειακών εκρήξεων, το πρώτο πράγμα, νομίζω, που θα πρέπει να εξετάσει ένας τρίτος, γιατί έχει προφανώς ιδιαίτερο ενδιαφέρον, είναι το κατά πόσον το έργο του εκφράζει αυτή την πραγματικότητα κι ακόμα με ποιο τρόπο αυτή η πραγματικότητα μετουσιώνεται μέσα στο μουσικό του έργο.

Όπως είναι γνωστό, κάθε συνθέτης σε κάθε εποχή συνέθετε ύστερα από μια παραγγελία είτε για κάποιον πρακτικό λόγο. Λ.χ. να παιχτεί σε θέατρο, σε ορχήστρα, σε όπερα κλπ. Μέσα στις συνθήκες του Εμφυλίου (1945 και πέρα) από ποιον έπαιρνα τάχα τις δικές μου παραγγελίες; Και για ποιον λόγο έγραφα αυτές τις μουσικές; Με ποιον προορισμό και ποιον αποδέκτη; Είναι φανερό ότι βρισκόμουν εκτός τόπου και χρόνου. Ήμουν κυριολεκτικά στο πουθενά, συνέθετα για το πουθενά και το ακροατήριο στο οποίο απευθυνόμουν βρισκόταν στο πουθενά. Πώς αλλιώς λοιπόν μπορώ να χαρακτηρίσω αυτή την παράλογη προσπάθειά μου παρά σαν μια βαθύτατη θρησκευτική πράξη, ώστε να μείνω πιστός στους δικούς μου αγίους και στον δικό μου Θεό;

Σκέφτομαι όμως ότι δεν θα είχα λόγο να τα εκθέσω όλα αυτά μπροστά σας, μιας και αποτελούν εκμυστηρεύσεις εκ βαθέων, που σε τελική ανάλυση αφορούν εμένα και μόνο, εάν δεν συνέπιπτε αυτή η ιστορική θύελλα που κατέγραψα με την μουσική μου να είναι συγχρόνως η πιο δραματική και γι' αυτό η πλέον σημαντική σελίδα της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Αυτή που σημάδεψε δια πυρός και σιδήρου τον ελληνικό λαό, τον μετάλλαξε εκ βάθρων, τον αναδιαμόρφωσε και τον έκανε κάποιον άλλον, που αν και πέρασαν έκτοτε τόσα χρόνια, ακόμα και σήμερα δεν γνωρίζουμε για ποιον πραγματικά λόγο υποβλήθηκε στην δοκιμασία του εμφυλίου πολέμου.

Θα τολμούσα να πω, ότι ίσως κατά βάθος να μην θέλουμε να γνωρίσουμε την αλήθεια. Και αυτό το νοιώθω σαν συνθέτης, όπου παρ' όλες τις προσπάθειές

μου αντιλαμβάνομαι ότι τα έργα μου-μαρτυρίες αυτής της τραγικής και κοσμογονικής εποχής συναντούν μια ενστικτώδη άρνηση που δεν έχει αισθητικά αλλά κυρίως ψυχολογικά και βιωματικά ελατήρια. Όπως εξ άλλου θα συμβεί και με τα έργα μου της περιόδου της Χούντας, επίσης σημαντικής και δραματικής εποχής για τον ελληνικό λαό.

Όπως είπα και άλλοτε, η εθνική μας πραγματικότητα εξακολουθεί να καθορίζεται από κρυμμένες αλήθειες και ιστορικές αλλοιώσεις που μας αποπροσανατολίζουν και δημιουργούν μια νόθα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα που αποδυναμώνει τους συνεκτικούς δεσμούς –αυτούς που βρίσκονται πολύ πιο βαθιά από την ρέουσα πραγματικότητα- και που πλάθουν τους Λαούς και τα Έθνη και που η γνώση τους αποτελεί βασική προϋπόθεση για να πάνε μπροστά. Αυτό το διαρκές βάλτωμα της εθνικής ζωής οφείλεται κατά τη γνώμη μου στο γεγονός ότι από το τέλος του Εμφυλίου έως σήμερα, χτίζουμε επάνω σε ένα Ψέμα! Και έτσι στην ουσία δεν θέλουμε είτε μας εμποδίζουν να μάθουμε την ίδια μας την ιστορία.

Αυτό ακριβώς το ψέμα θέλησα να αποκαλύψω με το *Τραγούδι του νεκρού αδελφού* που ενώ το αγκάλιασε η αγάπη σύσσωμου του ελληνικού κοινού, αποκηρύχθηκε και κυνηγήθηκε από τις πολιτικές ηγεσίες της Δεξιάς, της Αριστεράς και του Κέντρου. Να ποια είναι με λίγα λόγια η άποψή μου για τον Εμφύλιο Πόλεμο. Εφ' όσον το ΕΑΜ είχε δυο εκατομμύρια οπαδούς (στα 7 εκατομμύρια που ήταν τότε η Ελλάδα) αυτό σημαίνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία του ενεργού πληθυσμού υπήρξε συμφιλιωμένη, συνενωμένη και συναδελφωμένη στον κοινό αγώνα και πίσω από κοινά οράματα. Αυτό φάνηκε και στην απελευθέρωση του Οκτώβρη του 1944, όπου οι πανηγυρισμοί ήταν καθολικοί χωρίς ίχνος κομματικών ή άλλων αντιθέσεων. Απόδειξη ότι οι Εαμίτες υποδέχονταν σαν ήρωες και απελευθερωτές τους εγγλέζους κρατώντας μαζί με τις κόκκινες σημαίες τις αγγλικές και τις αμερικάνικες δίπλα-δίπλα.

Κι αυτή η ενότητα στη βάση του λαού είναι που διευκόλυνε στη δημιουργία της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, δεδομένου ότι οι όποιες αντιρρήσεις υπήρχαν, περιορίστηκαν σε περιορισμένους κύκλους πολιτικών στελεχών.

Βεβαίως την ίδια στιγμή άρχισαν οι μηχανορραφίες του Τσώρτσιλ που είχαν σαν στόχο να οδηγήσουν το ΕΑΜ στη γωνία και να διαιρέσουν τον ελληνικό λαό. Όλα αυτά είναι γνωστά. Εκείνο όμως που θέλω να τονίσω είναι ότι οι φανατικοί που είτε σαν επιτιθέμενοι είτε σαν αμυνόμενοι ξεκίνησαν την εμφύλια διαμάχη ήταν όλοι-όλοι μια ασήμαντη μειοψηφία. Κι αυτό γιατί ο λαός που είχε βγει ενωμένος από το καμίνι του πολέμου δεν είχε λόγους να διαιρεθεί. Ούτε οικονομικούς ούτε κοινωνικούς ούτε πολιτικούς ούτε ιδεολογικούς. Εξ άλλου το ίδιο το ΕΑΜ δεν είχε την εποχή εκείνη δημιουργήσει την εντύπωση ότι προσβλέπει στην επαναστατική κατάκτηση της εξουσίας. Δεν είχε κυβερνητικό πρόγραμμα ούτε άμεσους στόχους εξουσίας και μάλιστα σοσιαλιστικής. Αν εξ άλλου στόχευε στην επαναστατική κατάληψη της εξουσίας, είχε όλες τις δυνατότητες και όλη την άνεση να το κάνει, δεδομένου ότι μετά την αποχώρηση των Γερμανών υπήρχε παρατεταμένο κενό εξουσίας χωρίς να γίνει η παραμικρή απόπειρα από μέρους του ΕΑΜ-ΚΚΕ που κατείχαν το μονοπώλιο της ένοπλης δύναμης στην Αθήνα και σχεδόν σε όλη τη χώρα και μπορούσε εύκολα να κατακτήσει όλα τα κέντρα της εξουσίας και να κάνει επαναστατική κυβέρνηση.

Θα προσπαθήσω να εξηγήσω όσο πιο σύντομα μπορώ τι εννοώ με το ΜΕΓΑ ΨΕΜΑ...

Κομβικό σημείο της νεότερης μας ιστορίας είναι η Συμφωνία του Λιβάνου (1944). Ποια είναι η τελική εικόνα που έχει επικρατήσει; Ότι ήταν μια παγίδα καλοστημένη από τον Τσώρτσιλ με υποχείριό του τον Παπανδρέου και θύμα το ΕΑΜ. Το ψέμα αρχίζει κατά την γνώμη μου από την στιγμή που οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές παραδέχτηκαν τους ρόλους αυτούς, ο μὲν λέγοντας ότι το έκανε για να σώσει την Ελλάδα από τον κομμουνισμό με την βοήθεια των Άγγλων και οι δε γιατί οι εκπρόσωποι που έστειλαν στον Λίβανο αποδείχθηκαν ανίκανοι παρασύροντας με το λάθος τους στην παγίδα ολόκληρο το ΕΑΜ που αν και –έστω εκ των υστέρων- είχε αντιληφθεί το τι είχε γίνει, δεν μπόρεσε να το επανορθώσει όσο ακόμα υπήρχε καιρός.

Μπορεί όμως στην πραγματικότητα να συνέβησαν όλα αυτά τα αποκρουστικά και απίστευτα φαινόμενα σε μια ιστορική μάλιστα στιγμή που οι Έλληνες στο σύνολό τους ζούσαν τυλιγμένοι μέσα σε μια πρωτοφανή πατριωτική έξαρση που τη δυνάμωνε η προοπτική της νίκης; Δηλαδή θα πρέπει να αποκλείσουμε κάθε ίχνος αγνού πατριωτισμού στις προθέσεις αυτών που πήγαν στον Λίβανο; Κι αν ο πατριωτισμός και μάλιστα ο αγνός, μπορεί να θεωρηθεί ρομαντική πολυτέλεια, μήπως δεν υπήρχαν λόγοι ουσιαστικοί ικανοί να οδηγήσουν τις δύο αντίπαλες παρατάξεις, το ΕΑΜ και τους άλλους, σε συμφωνία, με σκοπό την μεταπολεμική τους συνεργασία, μόνο και μόνο γιατί δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά;

Μήπως το ΕΑΜ δεν γνώριζε ότι δεν μπορούσε να κυβερνήσει μόνο του σε μια χώρα με κατεστραμμένη οικονομία που κινδύνευε από στιγμή σε στιγμή να γίνει θύμα λιμού από την παντελή έλλειψη τροφίμων και με μηδαμινές δυνατότητες για μια ταχεία ανάκαμψη χωρίς βοήθεια. Και ότι αυτή η βοήθεια δεν μπορούσε να προέλθει παρά μόνο από τον δυτικό κόσμο; Μήπως οι ηγέτες του ΕΑΜ δεν είδαν ότι τα σοβιετικά στρατεύματα σταμάτησαν στα βόρεια σύνορά μας, ενώ οι Άγγλοι αποβιβάζονταν και μάλιστα σαν απελευθερωτές στις ελληνικές ακτές επιβεβαιώνοντας έτσι στην πράξη την ύπαρξη στρατιωτικών ζωνών τουλάχιστον επιχειρησιακής επιρροής;

Επομένως και αν ακόμα το ήθελαν, δεν θα μπορούσαν να έχουν ούτε οικονομική αλλά ούτε και στρατιωτική συνδρομή από βορρά. Τα γεγονότα άλλωστε έδειξαν ότι δεν υπήρχε η παραμικρή συμφωνία ανάμεσα στο ΚΚΕ και στον Στάλιν, ο οποίος ειδικά εκείνη την περίοδο είχε άλλες επείγουσες προτεραιότητες. Όμως πέρα και πάνω από όλα αυτά υπήρχε η ίδια η ελληνική πραγματικότητα που είχε οδηγήσει το ΕΑΜ στην διατύπωση ενός μετριοπαθούς αλλά ρεαλιστικού προγράμματος που το εξέφραζε πιστά μία και μόνο λέξη: «Λαοκρατία». Πράγματι η Λαϊκή Δημοκρατία σαν περιεχόμενο διακυβέρνησης ήταν ραμμένη και κομμένη στα μέτρα του Ελληνικού Λαού παίρνοντας υπ' όψιν του τόσο την πολιτική και ιδεολογική του ωριμότητα όσο και τις αντικειμενικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας, τις οικονομικές δυνατότητες καθώς και το νέο διεθνές περιβάλλον που άρχισε να διαμορφώνεται, ιδιαίτερα στην περιοχή μας.

Υπήρχαν λοιπόν λόγοι ρεαλιστικοί, ουσιαστικοί και πατριωτικοί, ικανοί να οδηγήσουν το ΕΑΜ στην αναζήτηση συμμαχιών προκειμένου να αντιμετωπισθούν με κοινή προσπάθεια τα τεράστια προβλήματα που άφηνε πίσω του ο πόλεμος. Επομένως κατά την άποψή μου δεν πήγαν στον Λίβανο σαν πρόβατα για σφαγή, όπως θέλουν να τους παρουσιάζουν και όπως δυστυχώς θέλουν εκ των υστέρων να παρουσιάσουν και οι ίδιοι τον εαυτό τους αλλά σε αναζήτηση μιας λύσης εθνικής, πατριωτικής, δημοκρατικής και φιλολαϊκής.

Που σημαίνει ότι αναγνώριζαν και στους άλλους τις ιδιότητες του πατριωτισμού, της δημοκρατικότητας και του φιλολαϊκού. Δηλαδή τότε για το ΕΑΜ δεν ήταν όλοι αυτοί όργανα του Τσώρτσιλ, εχθροί του λαού, πουλημένοι στους ξένους κλπ.

Από την άλλη πλευρά, ο Παπανδρέου και οι υπόλοιποι γνώριζαν κι αυτοί ότι δεν μπορούσαν να μονοπωλήσουν την διακυβέρνηση της χώρας έστω και με την μονομερή ενίσχυση των Άγγλων χωρίς τη συνεργασία με το ΕΑΜ που συσπείρωνε την μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού. Κι αυτό οφειλόταν βασικά στο ότι είχε πάρει μαζί του τον ανθό της ελληνικής κοινωνίας.

Πράγματι οι περισσότεροι παραδοσιακοί οπαδοί του Κέντρου ήταν τώρα διακεκριμένα στελέχη του ΕΑΜ σε όλα τα επίπεδα της τοπικής και της εθνικής κλίμακας. Πώς αλλιώς άλλωστε να εξηγηθεί το γεγονός ότι η δύναμή του έφτανε σχεδόν τα δύο εκατομμύρια την ώρα της εθνικής απελευθέρωσης; Γνώριζε επίσης ότι ο πολιτικός ριζοσπαστισμός αυτής της συντριπτικής πλειοψηφίας, όσο κι αν είχε επηρεαστεί από τα κομμουνιστικά ιδεώδη και κυρίως την ακτινοβολία του Κόκκινου Στρατού και της Σοβιετικής Ένωσης, παρέμενε εν τούτοις σε πλαίσια δημοκρατικά, πατριωτικά, με κύριες πτυχές την υπεράσπιση της Ελευθερίας και της Εθνικής Ανεξαρτησίας, δηλαδή τα δύο ιδανικά για τα οποία είχε συστρατευτεί, είχε παλέψει και είχε ματώσει συμμετέχοντας στην Εθνική Αντίσταση κάτω από τη σημαία του ΕΑΜ.

Γνώριζαν λοιπόν κι αυτοί και παραδέχονταν με την απόφαση να τους καλέσουν στον Λίβανο, ότι οι ηγέτες του ΕΑΜ ήταν κι αυτοί πατριώτες, δημοκράτες, φίλοι του Λαού και όχι όργανα του Στάλιν, Εαμοβούλγαροι, προδότες κλπ.

Αυτή είναι κατά τη γνώμη μου η πραγματικότητα. Από κει και πέρα ακολούθησαν τα γνωστά γεγονότα που οδήγησαν στον Δεκέμβρη κι από κει στην πόλωση και στον Εμφύλιο. Τα γεγονότα αποδείχτηκαν πιο δυνατά από τους ίδιους και τους μεν και τους δε, ώστε να τους οδηγήσουν στη σύγκρουση βάζοντας ο ένας την ετικέτα του προδότη στο κούτελο του άλλου, για να αποσείσει τις δικές του ευθύνες.

Έτσι από κει και πέρα το ΜΕΓΑ ΨΕΜΑ γίνεται ζωτική ανάγκη και για τις δύο παρατάξεις, γιατί κατ' αρχήν μ' αυτόν τον τρόπο δικαιολογούν το αδελφοκτόνο μίσος που καλλιέργησαν εκ των υστέρων και που δεν ήταν απότοκο υπαρκτών κοινωνικών αντιθέσεων, δεδομένου μάλιστα ότι μετά την ανικανότητά τους να ελέγξουν τα γεγονότα, ώστε να αποφευχθεί η εμφύλια σύρραξη, το μοναδικό ιδεολόγημα με το οποίο φανάτισαν τους οπαδούς τους αμοιβαία, δεν εστιαζόταν σε εσωτερικές αλλά εξωτερικές αιτίες: Οι μεν ήταν όργανα της Μόσχας και οι δε των Αγγλοαμερικανών.

Έτσι έχουν δυστυχώς τα πράγματα. Και φτάνουμε έως τις μέρες μας, όπου βλέπουμε ότι εξακολουθούν να διατείνονται ότι στον Λίβανο οι μεν παγίδευσαν τους δε και οι δε παγιδεύτηκαν από τους άλλους.

Προτιμούν δηλαδή να παρουσιάζονται στην ιστορία άλλοι ως ανώριμοι και αφελείς και άλλοι ως πονηροί και μηχανορράφοι, παρά να ομολογήσουν οι πρώτοι, οι Αριστεροί ότι ο Παπανδρέου και οι συν αυτό ήταν κι αυτοί πατριώτες, Έλληνες και φίλοι του Λαού και όχι πράκτορες των Άγγλων πουλημένοι στους ξένους και εχθρούς του Λαού και οι δεύτεροι, οι αυτοαποκαλούμενοι εθνικόφρονες, ότι οι Εαμίτες και κομμουνιστές ήταν κι αυτοί πατριώτες, Έλληνες και φίλοι του Λαού και όχι πράκτορες του Στάλιν, των Βουλγαροσλαύων, όργανα των ξένων και εχθροί του Λαού.

Αυτή λοιπόν η αντιστροφή της πραγματικότητας αποτελεί το Μέγα Ιστορικό Ψέμα. Κι αυτό τελικά έγινε για έναν και μόνο λόγο: Για να αποσείσουν τις μεγάλες τους ευθύνες, γιατί οδήγησαν τον ελληνικό λαό στη σφαγή του Εμφυλίου. Γι' αυτό πιστεύω ότι όποιος εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να υψώνει διαχωριστικές γραμμές, το κάνει γιατί αυτή η πόλωση του χρησιμεύει για να καλύπτει την ανικανότητα διατύπωσης μιας καθαρά ελληνικής πατριωτικής και λαϊκής πολιτικής. Μια τέτοια πολιτική το πρώτο που θα έπρεπε να κάνει είναι να αποκαλύψει επί τέλους την αλήθεια στον Λαό μας. Η κάθε παράταξη θα πρέπει να αναλάβει τις ευθύνες της για τον Εμφύλιο πιάνοντας το κουβάρι απ' την αρχή, δηλαδή από τον ενωμένο λαό που δεν είχε κανένα λόγο να διαιρεθεί τόσο βαθειά και ολοκληρωτικά ούτε τότε ούτε μετά και πολύ περισσότερο ούτε σήμερα που ξημερώνει για την ανθρωπότητα μια νέα «Νύχτια Εποχή» που θα βάλει σε δοκιμασία αυτή τη φορά την ίδια την εθνική μας ιδιομορφία, ταυτότητα και οντότητα.

Το πρώτο τραγικό αποτέλεσμα αυτής της ανικανότητας των Ελλήνων πολιτικών εκείνης της εποχής ήταν ότι ενώ ο λαός μας μετά το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου έβγαινε νικητής και τροπαιούχος, έτοιμος να διεκδικήσει το μερίδιο που του ανήκε από την συμβολή του στην κοινή νίκη, οδηγείται χάρη στην πονηρία των ξένων και την απειρία των ηγητόρων του σε νέο πόλεμο αδελφοκτόνο. Έτσι χάνει τον ιστορικό του βηματισμό και μένει πίσω, όταν οι άλλοι λαοί προχωρούν. Όμως και μετά το τέλος του Εμφυλίου ο βηματισμός είναι αργός και μας υποβάλλει σε νέες καθυστερήσεις.

Έρχεται τέλος και η Χούντα και οι αποστάσεις μας από τους άλλους και κυρίως τους Ευρωπαίους μας καθηλώνουν στον ρόλο του ουραγού. Είναι άραγε δίκαιο κάτι τέτοιο απέναντι σε ένα λαό που θυσιάστηκε για τις ελευθερίες όλων των άλλων πλην της δικής του; Και δεν όφειλε σύσσωμος ο πολιτικός κόσμος να βοηθήσει, ώστε να καλυφθεί τουλάχιστον ένα μέρος απ' αυτή την αδικία; Με ποιον τρόπο; Με τον τρόπο που ξεκίνησε στα 1943-44 κάνοντας την Κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας που αν δεν την διέλυαν οι μηχανορραφίες των ξένων, η σημερινή Ελλάδα θα ήταν ασφαλώς διαφορετική. Στο μεταξύ η Χούντα μας βοήθησε άθελά της να δούμε το ψέμα του Εμφυλίου, γιατί μπροστά στον κίνδυνο της Δημοκρατίας οι χθεσινοί άσπονδοι εχθροί έδωσαν τα χέρια μέσα στον κοινό αγώνα για την σωτηρία και την αποκατάστασή της αποδεικνύοντας στην πράξη την δική μου ανάλυση για το τι συνέβη στην πραγματικότητα και πώς και γιατί οδηγηθήκαμε στον Εμφύλιο.

Έζησα κι εγώ αυτή τη συμφιλίωση με τους πρώην εχθρούς μου μέσα στην Φυλακή Αβέρωφ. Κι αυτός ήταν ένας από τους λόγους που με οδήγησαν να αποφασίσω να συντρίψω στην πράξη τα φτιαχτά φράγματα, όταν έδωσα το χέρι στον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Στη συνέχεια πρότεινα να συσταθεί Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας γιατί ήμουν βέβαιος ότι εκείνη τη στιγμή της πτώσης της Χούντας το 90% των Ελλήνων συμφωνούσαν σε όλους τους βασικούς στόχους, εθνικούς, πολιτειακούς, κοινωνικούς, αναπτυξιακούς, μορφωτικούς και πολιτιστικούς, που θα έπρεπε να είχε η χώρα μας τουλάχιστον για μια δεκαετία, έως ότου ξαναβρεί τον βηματισμό της και αν είναι δυνατόν να τον επιταχύνει, ώστε να κερδίσουμε το χαμένο έδαφος και να πάρουμε την θέση που μας αρμόζει ανάμεσα στους λαούς της Ευρώπης. Με κατηγορήσαν τότε ότι δήθεν είμαι ρομαντικός και ότι βασικά μου λείπει η πολιτική σκέψη και έτσι μπόρεσαν να με παραμερίσουν και να δυσφημίσουν τις ιδέες και τις προτάσεις μου. Το αποτέλεσμα όμως υπήρξε και πάλι καταστροφικό για τον λαό μας, μιας και η

αναζωπύρωση των εμφυλίων παθών που όπως είπαμε βασιζόταν επάνω σε ένα ιστορικό ψέμα, είχε σαν αποτέλεσμα να επιβραδυνθεί και πάλι ο βηματισμός του και έτσι να οριστικοποιηθεί ο ρόλος του ουραγού μέσα στην Ευρώπη, από τον οποίο νομίζω ότι είναι σχεδόν αδύνατο να ξεφύγουμε πια. Δηλαδή ένα έγκλημα που ξεκίνησε από τον Δεκέμβρη του 1944 συνεχίστηκε έως τις μέρες μας περνώντας από διάφορες φάσεις με το ίδιο πάντα αποτέλεσμα: να επιβραδύνεται ο βηματισμός της πατρίδας μας εις βάρος της ευημερίας και της ανάπτυξης του λαού μας.

Πιστεύω ότι αυτή η ιδιαιτερότητα που με χαρακτηρίζει στην μεταχουντική εποχή, με το ρόλο του μοναχικού καβαλάρη που αναλαμβάνω να παίξω αδιαφορώντας για το οποιοδήποτε κόστος, συνδέεται άμεσα με την ιδιομορφία της λειτουργικότητάς μου ως πολίτη, πολιτικού και συνθέτη, όπως σας την εξέθεσα πιο πριν.

Μέσα σε όλη την περίοδο της καλλιτεχνικής μου μοναξιάς, υπήρξε μία και μόνο φωτεινή εξαίρεση: η δεκαετία του '60, που την σημάδεψαν δύο κινήματα. Της Έντεχνης Λαϊκής Μουσικής και των Λαμπράκηδων. Με το πρώτο επεδίωξα την αρμονική σύζευξη του Λαϊκού με το Έντεχνο στον τομέα της Τέχνης και με το δεύτερο την ενοποίηση της πολιτικής με την πολιτιστική αλλαγή στον τομέα της κοινωνίας. Και τα δύο σημείωσαν επιτυχία και άφησαν βαθειά ίχνη. Και στα δύο κινήματα εμπνεύσθηκα από τις ελληνικές ιστορικές παραδόσεις που αλλοιώθηκαν από την εισβολή ξένων στοιχείων στην πολιτική και την καλλιτεχνική ζωή της χώρας. Και τα δύο ήσαν κινήματα με γνήσια ελληνικά στοιχεία και χαρακτηριστικά που απέβλεπαν σε μια συνολική εθνική αναγέννηση: κοινωνική, δημοκρατική, μορφωτική, πνευματική και πολιτιστική. Με σκοπό την ανύψωση του Έλληνα πολίτη σε υπεύθυνο συνδημιουργό κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού πολιτισμού με τη σφραγίδα της ελληνικότητας. Έπρεπε όμως πριν προχωρήσουμε προς την κατεύθυνση αυτή να λύσουμε το πρόβλημα της ενότητας του ελληνικού λαού που είχε θανάσιμα τραυματιστεί από το Μέγα εθνικό έγκλημα του Εμφυλίου πολέμου για το οποίο οι Έλληνες υπεύθυνοι όχι μόνο δεν λογοδότησαν αλλά συνωμότησαν όλοι μαζί, ώστε να δικαιώνεται ως σήμερα αυτό το Ψέμα, δεδομένου ότι επάνω του στήριξαν και στηρίζουν την πολιτική τους επιβίωση καταδικάζοντας έτσι τον ελληνικό λαό σε μια διαρκή και ανούσια εμφύλια αντιπαλότητα, για να τον αποδυναμώνουν και να επιπλέουν αδιατάρακτα και κυνικά. Με το *Τραγούδι του νεκρού αδελφού* προσπάθησα να αποκαταστήσω αυτή την καταστροφική παραμόρφωση της ιστορικής αλήθειας χωρίς όμως να πετύχω τον στόχο μου, γιατί όπως το περίμενα, συνάντησα την συντονισμένη επίθεση όλων των πολιτικών ιερατειών και των συνενόχων τους, για τους οποίους η φτιαχτή διαίρεση του λαού μας είναι όρος επιβίωσης.

Όμως αυτό που δεν το κατόρθωσα με το *Τραγούδι του νεκρού αδελφού*, το πέτυχα με τα άλλα δύο κινήματα, του Έντεχνου Λαϊκού Τραγουδιού και των Λαμπράκηδων, που κατέληγαν και τα δύο το καθένα με τον δικό τους τρόπο, στην επίτευξη της ουσιαστικής λαϊκής ενότητας. Έτσι δεν άργησαν να γίνουν κι αυτά στόχος, ως ότου ήρθε η Δικτατορία, για να τα χτυπήσει μετωπικά και ολοκληρωτικά. Πόσες φορές δεν έχω εξηγήσει μάταια δυστυχώς ότι από όλες τις κοινωνικές-ταξικές διαφορές η πιο δυνατή, βαθειά και διαρκής είναι η πολιτισμική, την οποία εξακολουθεί να υποστηρίζει με νύχια και με δόντια η Διεθνής Αρχουσα Τάξη, δηλαδή οι Αρχουσες Τάξεις όλων των καπιταλιστικών χωρών συνενωμένες και μαζί τους φυσικά και η ελληνική, που μονοπωλεί για τον

εαυτό της κάθε Λόγια και Έντεχνη δημιουργία αφήνοντας για τους άλλους το Λαϊκό που το έχουν ήδη από καιρό υποβαθμίσει σε ελαφρό, διασκεδαστικό, εμπορικό και κυρίως απογυμνωμένο από κάθε πνευματικό στοιχείο;

Στον καλλιτεχνικό τομέα οι ιδέες της Έντεχνης Λαϊκής Μουσικής έγιναν στην πράξη αποδεκτές από το σύνολο των τραγουδοποιών, οι οποίοι ενστερνίστηκαν τις τρεις κύριες μορφές και λειτουργικότητές του: τον Κύκλο Τραγουδιών, το Λαϊκό Ορατόριο και την Λαϊκή Συναυλία.

Και ήρθε η Χούντα, η οποία όπως ήταν λογικό και φυσικό, απαγόρευσε στο πρόσωπο και στο έργο μου παντελώς και για μια επταετία όχι φυσικά τόσο τη μουσική και την καλλιτεχνία όσο την επαναστατικότητα που απέρρευε απ' αυτό το εκρηκτικό μίγμα του λαϊκού με το έντεχνο. Δηλαδή οι μυωπικοί εγκέφαλοι των δικτατόρων διαπίστωσαν αυτό που ακόμα αμφισβητείται από ορισμένους και σήμερα ακόμα: δηλαδή το στοιχείο της ανατροπής, που εμπειρείχε η προσπάθεια για τη δημιουργία μιας νέας Τέχνης εμπλουτισμένης με ποιητικά αριστουργήματα και με λόγια μουσικά στοιχεία απ' τη μια μεριά, ενώ απ' την άλλη παραμένει γνήσια λαϊκή, δηλαδή αποδεκτή από έναν ολόκληρο λαό, αυτό λοιπόν το στοιχείο της ανατροπής είναι που τόσο φοβήθηκαν η Χούντα και το ελληνικό αντιδραστικό κατεστημένο, γιατί γνώριζαν ότι συνέτεινε αποφασιστικά στην δημιουργία του μαζικού – ανατρεπτικού κινήματος, ιδιαίτερα στον τομέα της νεολαίας με αιχμή του δόρατος τους Λαμπράκηδες, ώστε πανικόβλητοι να βγάλουν στους δρόμους τα τανκς.

Θυμηθείτε μόνο εκείνες τις εκπληκτικές Μαραθώνιες Πορείες Ειρήνης με τις τριακόσιες και πλέον χιλιάδες νέους και νέες που ήταν φυσικό να πανικοβάλλουν κυρίως το Υπερατλαντικό Κέντρο Εξουσίας και τους εδώ συνεργάτες και όργανά του. Όπως επίσης θα πρέπει να θυμηθείτε με πόση ευθυκρισία μίλησε αργότερα στα 1974 ο Αρχιερέας των πραξικοπημάτων Κίσιγκερ, μιλώντας για την ιδιομορφία του ελληνικού μαζικού κινήματος: «Πρέπει να χτυπήσουμε τον πολιτισμό τους...».

Ωστόσο για μένα αυτή η απαγόρευση δεν ήταν η μοναδική τιμωρία μου από τη Χούντα. Οι ηθικές επιταγές πάντοτε παρούσες και ακλόνητες με οδηγούν ξανά στα γνωστά κολαστήρια, ενώ η Τέχνη αγνοώντας τις νέες συνθήκες, μου επιτάσσει τη συνέχιση του δρόμου που άνοιξε το *Άξιον Εστί* σαν κορυφαίο δείγμα της συνύπαρξης του έντεχνου με το λαϊκό, που εδώ αποκαλώ μετασυμφωνικό λόγω της ύπαρξης του συμφωνικού ήχου. Μέσα στην Ασφάλεια και στη Φυλακή η ποίηση που γράφω και μελοποιώ είτε είναι δική μου όπως στον *Ήλιο και Χρόνο* είτε του Γιώργου Σεφέρη όπως τα *Επιφάνια Αβέρωφ* και το *Μυθιστόρημα*, απευθύνεται στο κοινό όπως το διέπλεσαν οι στίχοι τόσων και τόσων δόκιμων ποιητών και που εκείνο τους αγκάλιασε και τους δέχτηκε σε έργα που τα θεώρησε δικά του. Όμως το ελληνικό κοινό σιγά-σιγά σταμάτησε να με ακολουθεί, γιατί ήμουν απαγορευμένος και γιατί όσο περνούσε ο καιρός, οι νέες γενιές άρχισαν να με αγνοούν.

Και δεν έφτανε αυτό αλλά η απότομη, η ολοκληρωτική και αναγκαστική εξαφάνισή μου άρχισε να ξαναφέρνει στο προσκήνιο μια ολόκληρη εποχή στο ελληνικό τραγούδι που την είχαν σκεπάσει οι νέες μουσικές, τα νέα τραγούδια και οι καινούριες αισθητικές και άλλες αντιλήψεις που είχαν κατακλύσει και κατακτήσει τον λαό μας στην διάρκεια της δεκαετίας του '60. Και τότε συνέβη το εξής παράδοξο: το μεν ελληνικό κοινό να μένει στάσιμο κι ακόμα να πηγαίνει όλο και πιο πίσω, εγώ δε να προχωρώ όλο και πιο μπροστά έχοντας χάσει την επαφή μου σαν ενεργός δηλαδή παρών καλλιτέχνης με το ελληνικό κοινό και

έχοντας αντικαταστήσει στην σκέψη μου υποχρεωτικά τον συγκεκριμένο λαό με έναν άλλον ιδεατό και ιδανικό που κουβαλούσα μέσα μου και για τον οποίο είχα στερηθεί την ελευθερία, ώστε να βοηθήσω στην απελευθέρωσή του από την τυραννία.

Έτσι τελικά η μεν προσφορά της ζωής μου έγινε κατά κάποιο τρόπο κατανοητή και καλοδεχούμενη, ενώ η προσφορά του έργου μου παρέμεινε άγνωστη και επομένως ακατανόητη από τους πολλούς.

Με πόση αγωνία, αλήθεια, προσδοκούσα το τέλος της Χούντας για να πω στον λαό μας: Ιδού το έργο που έκανα για σένα σε όλη αυτή την περίοδο και που τόσο σε βοήθησαν να κρατηθείς όρθιος. Ιδού τα νέα μου έργα που συνέθεσα για σένα στην παρανομία, στην Γενική Ασφάλεια, στις Φυλακές Αβέρωφ, στην Ζάτουννα και στον Ωρωπό θέλοντας να σε τιμήσω, αποδεικνύοντας συγχρόνως στους ξένους το υψηλό πνευματικό επίπεδο με το οποίο οι Έλληνες δεσμώτες αντιμετωπίζουν τους τυράννους τους.

Ήλπιζα ακόμα ότι οι δεκάδες συνάδελφοί μου και συνεργάτες μου ποιητές, τραγουδιστές, μουσικοί, πνευματικοί άνθρωποι, αυτοί κυρίως θα μου συμπαραστεκόταν μετά από τόσα χρόνια απαγόρευσης και διώξεων. Όμως όχι απλώς δεν συνέβη κάτι τέτοιο, αλλά σε πολλές περιπτώσεις δέχθηκα κι από την πλευρά αυτή έντονες επιθέσεις και πόλεμο. Δες και κάποιο αόρατο χέρι τους συντόνιζε όλους και όλα, ώστε να ολοκληρωθεί το αποτρόπαιο έργο της Χούντας που αποσκοπούσε να με θάψει σαν καλλιτέχνη αλλά και σαν άνθρωπο και σαν πολιτικό.

Έκτοτε αξιώθηκα σαν καλλιτέχνης να ζήσω πάρα πολλές φορές στιγμές απόλυτης ταύτισης με το ελληνικό κοινό, ήταν όμως μια συνάντηση και μια ταύτιση που δεν έμοιαζε με κείνη των προδικτατορικών χρόνων. Ενώ παράλληλα μεγάλο μέρος του έργου μου παρέμεινε άγνωστο. Από την άλλη πλευρά ο βασικός κορμός των σκέψεών μου για το παρόν και το μέλλον της ελληνικής μουσικής, του ελληνικού λαού και του ελληνικού έθνους, καθώς και ιστορικές συγκυρίες ιδιαίτερης σημασίας για τον Λαό μας με ανάγκασαν πολλές φορές να παίξω τον άχαρο ρόλο του ανθρώπου που το Χρέος του επιβάλλει να παρεμβαίνει σε κρίσιμες για όλους περιστάσεις λέγοντας δυσάρεστες αλήθειες.

Όμως δεν μετανιώνω ποτέ που πάντα πίστευα και εξακολουθώ ακόμα να πιστεύω στην «άλλη» Ελλάδα, σε μια Ελλάδα διαφορετική, γιατί ακριβώς εμείς προσπαθήσαμε και τελικά την πλάσαμε με το αίμα της καρδιάς μας.

Σας ευχαριστώ.

ΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

